

ÚJ IRÁNYOK A NEMZETKÖZI JOGBAN

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET KEBELÉBEN MŰKÖDŐ
NEMZETKÖZI JOGI EGYESÜLET MAGYAR CSOPORTJA
ÁLTAL RENDEZETT

ELŐADÁSSOROZAT:

1. Dr. BUZA L Á S Z L Ó : A német nemzeti szocializmus nemzetközi jogi felfogása.
2. Dr. FALUHELYI FERENC: Az olasz fasizmus nemzetközi joga.
3. Dr. POLZOVICS IV ÁN: A bolsevizmus nemzetközi jogszemlélete.

4270 Attila-nyomda részvénytársaság, Budapest.
I. kerület, Szent János-tér 1/a. Telefon: 1-500-80.
Igazgató: KULCSÁR RICHÁRD.

A NÉMET NEMZETI SZOCIALIZMUS NEMZETKÖZI JOGI FELFOGÁSA.

Írta és a Magyar Jogászegylet Nemzetközi Jogi Szakosztályának 1&37.
évi február hó 16. napján tartott ülésén előadta:

dr. Búza László
egyet. ny. r. tanár.

Annak az előadássorozatnak keretében, mely a nemzetközi jog új irányait van hivatva megvilágítani, az én feladatomban a német nemzeti szocializmus nemzetközi jogi felfogásának bemutatása. Mi újat jelent a nemzeti szocializmus a nemzetközi jog szempontjából? Ez a kérdés a nemzeti szocializmus nemzetközi jogpolitikai célkitűzéseinek vizsgálatát teszi szükségessé. Ezek a célkitűzések pedig közelebbiek és távolabbiak. Az előbbiek azok a célok, melyeknek közvetlen megvalósítására a nemzeti szocialista Németország ma törekszik, az utóbbiak pedig a nemzeti Szocializmus rendszeréből folyó következményeik, annak a nemzetközi jognak a képe, mely a nemzeti szocializmus elveinek általános uralomra jutása esetén szabályozná az államok egymás-közötti életét.

A két célkitűzés természetét tekintve lényegesen különbözik egymástól: az előbbi tényleg érvényesülő politikai törekvés, a mai Németországnak a nemzetközi jogra vonatkozó jogpolitikája, s nem szükségszerű függvénye a nemzeti szocializmus elméletének. Ugyanez a törekvés egy nem nemzeti szocialista Németország részéről is lehetséges volna, az utóbbi pedig tisztán a nemzeti szocializmus elméletéből kivetített nemzetközi jog képe. Legalább egyelőre tiszta teória.

Új irányt tulajdonképpen csak ez utóbbi jelent. A közelebbi német célkitűzések — mint látni fogjuk — szorosán véve nem új nemzetközi jogot kívánnak statuálni, hanem ellenkezően a versailles-i szerződés által kreált új jog hatálytalanításával a régít akarják visszaállítani. Ez a nemzetközi jog tehát csak annyiban új, amennyiben ez is a hatályban lévő tételes jog (megváltoztatását jelenti).

I.

A nemzeti szocialista Németország legközelebbi célkitűzése az egyenjogúság biztosítása. Ez szükségképpen a versailles-i szerződés ama rendelkezéseinek hatályon kívül helyezését jelenti, melyek Németország számára, éppen úgy, mint a többi volt központi hatalomra nézve a rájuk vonatkozó békeszerződések, a jog-egyenlőség elvével ellenkező inferioris nemzetközi jogi helyzetet teremtettek. Hitler már 1933 május 17-i beszédében¹⁾ „az összes

¹⁾ Die Reden Hitlers als Kanzler. München, 1934. 53—54. 1.

népeik valóságos és őszinte egyenjogúságát” állítja fel követelmény gyanánt; annak az állapotnak megváltoztatását, amely „a győző és legyőzött fogalmát a nemzetközi jog- és társadalmi rend formális alapjává tette.”

A nemzeti szocialista Németország ezt a célt először a tétel nélküli nemzetközi jog rendelkezései szerint, a többi érdekelt nemzettel való egyetértésben kívánta elérni. Németország a nemzeti szocializmusnak 1933 január 30-án bekövetkezett uralomra jutása után is bent maradt a Nemzetek Szövetségében és résztvett a Lefegyverzési Konferencián mindaddig, amíg kétségtelenné nem vált, hogy az összes nemzetek fegyverkezésének tényleges korlátozását a Konferencia útján nem lehet biztosítani.

Az angol kormány által előterjesztett egyezmény-tervezetre nézve ugyanis, a nagyhatalmaik közt abban történt megállapodás, hogy annak hatálya 8 évre, éspedig két egyenként 4 éves periódusra szóljon. Az első 4 éves periódus az adaptálás idejeként tervezetett, mely alatt megállapítatnék, hogy az ellenőrzés rendszere hatékonyan működik-e? Az előírt korlátozások csak a második periódusban érvényesültek volna. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Németország fegyverkezési egyenjogúságának tényleges realizálása 4 évvel elhalasztott.²⁾ E miatt hagyta ott 1933 november 9-én Németország a Lefegyverzési Konferenciát és jelentette be kilépését a Nemzetek Szövetségéből.

Kétségtelen, hogy Németország sem a Konferencia otthagyásával, sem a Nemzetek Szövetségéből való kilépésével nemzetközi jogot nem sértett. Megszakította az együttműködést, mert úgy látta, hogy az adott viszonyok közt nincs meg a lehetősége annak, hogy a fegyverkezési egyenjogúság kérdése közös (megegyezéssel, nemzetközi egyezmény útján) oldassák meg.

Ennek a lépésnek logikai folyománya volt az 1935 március 16-i véderőtörvény kiadása, mely a versailles-i szerződés katonai korlátozásait egyoldalúan hatályon kívül helyezte. Ha Németország megmarad a Lefegyverzési Konferenciától és a Nemzetek Szövetségétől való távolmaradás passzív álláspontján, önmaga biztosította volna a fegyverkezési egyenlőtlenségnek, vagyis annak az állapotnak további fennmaradását, melyet megváltoztatni akart.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy az új német véderőtörvény kiadása nem követte azonnal a Lefegyverzési Konferencia elhagyását s közel másfél év állt rendelkezésre a végből, hogy az államok közti egyenjogúság elve ebben a vonatkozásban közös megegyezéssel biztosítható.

²⁾ V. ö. Résumé Mensuel des travaux de la S; d. N-. Vol. XIII. Année 1933. 277. es k. 1.

Ilyen körülmények között nem lehet azt állítani, hogy Németország magatartásán hiúsult meg a kérdésnek egyezmény útján való rendezése, vagy hogy a nemzeti szocializmus kifejezetten kereste és szándékosan választotta volna az egyoldalú megoldást.

Németország az 1935. március 16-i véderőtörvény kiadása után tovább haladt a megkezdett úton egyenjogúságának biztosítására. 1936 március 7-én felmondta a locarnói szerződést s hatályon kívül helyezte a Rajna-vidék demilitarizálására vonatkozó rendelkezéseket, 1936 november 14-én pedig a versailles-i szerződésinek a Rajna, a Duna, az Elba, az Odera, a Mosöll és a Niémen folyókra, valamint a kiéli csatornára vonatkozó szabályait.

A szóbanforgó rendelkezések hatályon kívül helyezése Németország részéről egyoldalúan történt. Hiba volna azonban Németországnak ebben a magatartásában annak az autokratikus elvnek a nemzetközi viszonyokra alkalmazott megnyilatkozását látni, melyen a nemzeti szocialista Németország alkotmányjoga nyugszik. Az igaz, hogy a német vezéri elv éles ellentétben áll azzal a liberális-demokratikus felfogással, mely a Nemzetek Szövetségének megszervezésénél alapul szolgált. A világháború előtt a nemzetközi életben ha jogilag nem is, de tényleg a nagyhatalmak diktatúrája érvényesült s csak a Nemzetek Szövetségének megalakulásával vonult be bizonyos mértékben a demokratikus elv, amelynek következtében a közép- és kisállamok is befolyást nyertek, éspedig a nyilvánosság elve alapján a nemzetközi ügyek intézésébe. Ez a változás a nemzetközi jogban akkor következett be, amikor több nagyhatalom belső államjogi berendezésében viszont szakított a demokrácia elvével s a diktatúra rendszerére tért át. Ez a változás, ha a diktatúra, mint alkotmányjogi rendszer állandósul, aligha fog hatás nélkül maradni a Nemzetek Szövetségének sorsára s ezáltal a nemzetközi jog fejlődésére.

Németország magatartása azonban nem a diktatúra gondolatának érvényesítése akart lenni a nemzetközi életben. Tagadhatatlan ugyan, hogy az a gondolat, mely ebben a magatartásban megnyilatkozott, nincs diszharmóniában a tekintélyi kormányzat elvével. De a helyzet mégis az, hogy Németország ezekkel az egyoldalú intézkedésekkel nem akarta a nemzetközi alkotmányt önhatalmúlag megváltoztatni, sőt a nemzetközi alkotmány alapelveinek még legitim úton való megváltoztatására sem törekedett, célja nem a nemzetközi alkotmány megváltoztatása volt, hanem ellenkezőleg, a nemzetközi alkotmány egyik alappricípiumának: az államok közti egyenjogúság elvének a helyreállítása. Hogy ez a helyreállítás nem közös megegyezéssel, hanem egyoldalúan történt, azért elsősorban nem Német-

ország felelős, Németországot az önhatalommal való intézkedésbe — hogy úgy mondjam — belekényszerítenek.

Az 1935. március 16-i véderőtörvény kiadása különben is — ha formailag ellentétben állt is a versailles-i szerződés rendelkezéseivel — nem volt nemzetközi jogellenes magatartás s nem jelentelt támadást még a tételes nemzetközi joggal szemben sem. A német kormány azzal indokolta meg az új véderőtörvény kiadását³⁾, hogy Németország a Szövetségekői Ellenőrző Bizottság szerint is eleget tett a” lefegyverzés terén a versailles-i szerződésből folyó (kötelezettségeinek, a győztes hatalmak pedig nem teljesítették az általános lefegyverzés tárgyában egyidejűleg vállalt kötelezettséget. Nemcsak az maradt el, hogy fegyveres erejüket a Németországhoz csak megközelítőleg is hasonló mértékben csökkentsék, hanem egyáltalában meg sem állottak a fegyverkezés terén s az államok egész sora nyíltan tovább fegyverkezett.

Németország álláspontja tehát az volt, hogy a versailles-i szerződés szóbanforgó rendelkezései hatályukat veszítették, mert a szövetséges és társult hatalmak, mint Németországgal szembenálló felek, nem teljesítették a saját lefegyverzésükre vonatkozó kötelezettséget, márpedig a nemzetközi jog értelmében a szerződésben foglalt kötelezettség be nem tartása jogot ad a szerződés egyoldalú felbontására s Németország ezzel a jogával élt.

Nézetem szerint kétségtelen, hogy Németországnak a tételes nemzetközi jog értelmében is joga volt a versailles-i szerződés katonai rendelkezéseinek egyoldalú felmondására. Négy évvel ezelőtt, 1933 március 2-án éppen e helyen tartott előadásomban volt szerencsém rámutatni arra, hogy a Lefegyverzési Konferencia csődje esetén a békeszerződések katonai rendelkezései ipso iure hatályukat veszítik. A békeszerződések minden kétséget kizáróan igen szoros kapcsolatot létesítettek a volt központi hatalmakra vonatkozó katonai korlátozások s a fegyverkezés általános korlátozása közt. A legyőzött államokra vonatkozó rendelkezéseik kifejezetten azért hozattak, hogy a fegyverkezés általános korlátozása előkészíthető legyen. Ha kitűnik, hogy ez az általános korlátozás nem valósítható meg, a cessante ratione cessat ipsa lex elve alapján a volt központi hatalmakra vonatkozó korlátozások hatálya is ipso iure megszűnik annyival is inkább, mert ezek a korlátozások teljes ellentétben állottak az államok egyenlőségének gondolatával s mint ilyenek, a

³⁾ L. a német néphez e tárgyban intézett proklamációt Zeitschrift für Völkerrecht XIX. kötet 1935. 243—247. lap és Völkerbund und Völkerrecht 2. Jahrgang 1935. 70—75. lap.

nemzetközi alkotmány értelmében csak bizonyos meghatározott célt szolgáló átmeneti intézkedések lehettek.

Az eredmény e szerint az álláspont szerint ugyanaz, mint a német kormány által elfoglalt álláspont mellett. Eltérés csak az, hogy a megszűnés az általam kifejtett nézet szerint ipso iure s nem az illető volt központi hatalom felmondása folytán áll be, ami Magyarország speciális viszonyainak inkább megfelel. Igaz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1935 április 17-i határozatával nem helyezkedett erre az álláspontra. Ez a határozat, amelyet egyhangúlag hoztak — mindössze Dánia képviselője tartózkodott a szavazástól —, megállapította, hogy az 1935 március 16-i német törvény promulgálása ellentétben áll a nemzetközi jognak azzal a fontos princípiumával, mely szerint egy hatalom sem mentesítheti magát szerződéses kötelezettségei alól s annak rendelkezéseit csak a többi szerződő féllel történt megegyezés alapján módosíthatja; kimondta, hogy ez az egyoldalú aktus az európai biztonság elleni támadás, s általa semmilyen jog nem keletkezett.⁴⁾ Németország ezt a tanácsi határozatot április 20-i jegyzékében a leghatározottabban visszautasította, kétségbevonva, hogy azoknak a kormányoknak, amelyek a határozatot hozták, „joguk lett volna Németország felett bírónak feltolni magukat.”⁵⁾

A dolog tényleg úgy áll, hogy a Tanács április 17-i határozata távolról sem döntötte el azt a jogi kérdést, hogy Németország magatartása jogszerű volt-e vagy jogtalan. A Tanács nem bírói, hanem politikai testület, határozatai nem az ítélet, hanem a politikai állásfoglalás természetével bírnak. A tanácsi határozat a meghozatalában résztvett államok kormányainak politikai szempontok által irányított véleménye, s ezzel szemben áll Németországnak, mint a másik érdekelt félnek homlokegyenest ellenkező álláspontja.

A kérdést csak a politikai szempontok teljes kikapcsolásával lehet eldönteni s az ilyen politikamentes vizsgálat eredménye nézetem szerint csak az lehet, hogy Németország a március 16-i véderőtörvény kiadásával nemzetközi jogot nem sértett.

Bizonyos azonban, hogy Németország ennek a jogi álláspontnak önhatalmúlag szerzett érvényt.

A német lépésnek kétségtelen sikere volt. A Nemzetek Szövetsége nem ment túl az erkölcsi megbélyegzésen s a német kormány által teremtett helyzetet mint tényleges állapotot quasi tudomásul vette s az új véderőtörvény tényleg hatályban maradt. Ez a siker két tényezőre vezethető vissza: egyrésztől a

⁴⁾ Journ. Off. XVI. Année 1935. 551—552. lap.

⁵⁾ Lásd e jegyzéket Zeitschrift für Völkerrecht XIX. kötet 1935. 2-56. 1.

nemzetközi jog által nyújtott jotalapra, másrésről a tényleges hatalmi viszonyoknak arra a kedvező alakulására, amely az egyoldalú hatályon kívül helyezést Németországra nézve lehetővé tette. Ha azt mérlegeljük, hogy a jog és a tényleges erő együttes hatásában mennyi volt az egyik s mennyi a másik tényező szerepe, meg kell állapítanunk, hogy a versailles-i szerződés katonai rendelkezéseinek hatályon kívül helyezését Németország tényleges hatalmi súlya biztosította, eljárásának jogszerűsége csak azoknak az erőviszonyoknak a (kialakulásánál játszott semmiesetre sem figyelmen kívül hagyható szerepet, amelyektől a megtámadott rendelkezések sorsa függött.

Érdekes megfigyelni a jog és erő szerepét azoknál a következő lépéseknél, melyeket Németország egyenjogúságának további biztosítása érdekében tett: t. i. egyrésről a locarnoi szerződés 1936 március 7-én bekövetkezett felmondásánál, másrésről a nemzetközi folyókra s a kiéli csatornára vonatkozó rendelkezéseknek 1936 november 14-i hatályon kívül helyezésénél. A jog szerepe fokozatosan csökken s a tényleges hatalom mindinkább előtérbe lép.

A locarnoi szerződés egyoldalú felmondását Németország még igyekezett jogilag is alátámasztani. Erre annyival inkább szükség volt, mert a locarnoi szerződést Németország tudva levően önként írta alá s így a rajnai zóna abban megerősített demilitarizációja nem volt olyan mértékben kikényszerített állapotnak minősíthető, mint a versailles-i szerződés által teremtett többi állapot. Németország azzal indokolta meg a locarnoi szerződés egyoldalú felmondását, hogy Franciaország ezt a szerződést az által a paktum által, amelyét a Szovjettel 1935 május 2-án kötött, maga részéről megsértette. Locarno ezzel elvesztette jelentőségét s tényleg megszűnt létezni. A szerződésnek az egyik fél által történt megsértése a nemzetközi jog szerint tényleg jogot ad a szerződésnek a másik fél által való felmondására. Az a körülmény, hogy a locarnoi szerződés a felmondásra speciális eljárást írt elő, a nemzetközi jognak ezt az általános tételét nem helyezte hatályon kívül. Ez a speciális eljárás u. i. kifejezetten arra az esetre szól, ha a Nemzetek Szövetsége által nyújtott garanciák folytán a locarnoi szerződés — hogy úgy mondjam — feleslegessé válnék,

Nézetem szerint Franciaország a szóbanforgó francia-szovjet szerződésben, pontosabban az azt kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének 2. bekezdésében tényleg olyan háborúra kötelezte magát, melyre a locarnoi szerződés értelmében jogosítva nem volt. E jegyzőkönyv szerint u. i. a háborús segítség kötelezettsége Franciaország részéről a Szovjet irányában akkor is fennáll, ha a Nemzetek Szövetségének Tanácsa az eléje terjesztett konfliktus

tárgyában bármely ok miatt nem tesz javaslatot, vagy ha nem tud egyhangú határozatot hozni.

Kérdés csak az, hogy az ellentét a locarnoi szerződés és a francia-szovjet paktum között olyan súlyos-e, hogy Németországnak a szerződés egyoldalú felmondására adott jogot?

A Nemzetek Szövetségének Tanácsa, mely (francia-belga kezdeményezésre március 14-én, tehát már egy héttel a német lépés után, rendkívüli ülésre jött össze, erre a kérdésre nemleges választ adott. Megállapította, hogy a német kormány megsértette a versailles-i szerződés 43. cikkét az által, hogy katonaságot vezényelt be és helyezte el a demilitarizált zónába.⁶⁾ A Tanács ezt a határozatot március 19-i ülésén egyhangúlag hozta. Chile képviselője tartózkodott a szavazástól, von Ribbentrop német delegátus ellene szavazott ugyan a javaslatnak, de ez, mint az érdekelt állam szavazata, az egyhangúság megállapításánál nem volt figyelembe veendő. A jogsértés megállapításával a Nemzetek Szövetsége Tanácsának szerepe véget ért. A főtitkár ez a megállapítást közölte a szerződést aláíró úgynevezett locarnoi hatalmakkal s ezek részéről sem történt semmi olyan intézkedés, mely a német lépés által teremtett helyzetet megváltoztatta volna. A német kormány egyoldalú eljárása tehát ebben az esetben is sikeres volt.

Ribbentrop német delegátus a Tanács ülésén a német lépés szükségességét főleg politikai argumentumokkal támasztotta alá. Hivatkozott arra, hogy a francia-szovjet szerződés felborította az európai egyensúlyt. Franciaország és a Szovjet, melyeknek gyarmataikkal együtt 275 millió lakosuk van, a közöttük kötött katonai szövetség alapján tetszés szerint indíthatnak háborút Németország ellen. A birodalmi kancellár több ízben nyújtott kezét Franciaországnak s tett ajánlatokat a teljes vagy részleges leszerelésre, sikertelenül. A Szovjettel kötött szerződésnek a francia kamara részéről történt elfogadása után Németországnak le kellett vonni ebből a tényből az egyetlen lehetséges konklúziót: a birodalom teljes szuverenitásának visszaállítását az egész német területen.

Azt a francia javaslatot, melyhez Belgium, Nagy-Britannia is csatlakozott, hogy terjesztessék a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság elé a kérdés, van-e ellentét a francia-szovjet szerződés és a locarnoi szerződés közt, Németország nem fogadta el. Ribbentrop arra hivatkozott, hogy a kérdésnek a jogi szempontokon kívül nagy fontosságú politikai vonatkozásai is vannak s így a probléma egy tisztán bírói fórum által nem dönthető el.

⁶⁾ Journal Officiel XVII. Année. 1936. 340. lap.

Ebben az esetben tehát a kérdés elintézésénél a jog és a tényleges erő együttesében a jog már szerényebb szerepet játszott, mint a katonai korlátozások hatályon kívül helyezésénél. Németország részéről a sikert kizárólag politikai okok, az erőviszonyok kedvező alakulása biztosította.

A német egyenjogúságért vívott küzdelemben a jog szerepének ez a fokozatos csökkenése továbbhalad. Az 1936 november 14-i jegyzék, amelyben Németország a versailles-i szerződésnek az internacionális folyókra és a kiéli csatornára vonatkozó rendelkezéseit mondta egyoldalúan fel, már jogi érvekre egyáltalában nem is hivatkozik. Az a jegyzék, amelyet Németország e tárgyban az érdekelt 16 állam kormányához intézett, mindössze azt hangoztatja, hogy a versailles-i szerződés szóbanforgó része Németországra olyan nemzetközi rendszert kényszerített rá, amely az államok egyenjogúságának elvével ellentétben áll. Németország hasztalanul kísérte meg ezt a rendszert tárgyalások és megegyezések útján megváltoztatni, s nem vállalhatja tovább a felelősséget annak fenntartásáért.⁷⁾ Ez a jegyzék nem támasztja az egyoldalú felmondást a tételes nemzetközi jogból vett argumentációval alá s a német lépés ennek dacára minden jogi alátámasztás nélkül is sikeres volt. A brit, a francia és a csehszlovák kormányok december 2-án együttesen tiltakoztak ugyan a német kormánynál az egyoldalú hatályon kívül helyezés ellen, s dec. 1-én a jugoszláv, dec. 3-án a román és a lengyel kormány is tiltakozását fejezte ki a felett, hogy Németország az egyoldalú felmondás útját választotta⁸⁾, de a német kormány által teremtett állapot, mint az előző esetekben, most is fennmaradt.

Hogyan kell értékelnünk nemzetközi jog szempontjából a jog szerepének ezt a fokozatos gyengülését, majd teljes kiesését a német egyenjogúságért folytatott 'küzdelemben'?

Mi sem volna helytelenebb, mint ennek alapján azt állítani, hogy Németország tudatosan szembehelyezkedik a nemzetközi jog rendelkezéseivel s a joggal mit sem törődő magatartása által, mint megrögzött bűnös, állandó veszélyt jelent a nemzetközi jogrendre. Nagy tévedés volna az u. n. nemzetközi jogi deliktumokat az államon belüli büntetőjog közönséges bűncselekményeivel helyezni egy vonalba. Ha minden áron büntetőjogi analógiát keresünk, legfeljebb egyes politikai deliktumokra gondolhatunk, mint olyanokra, melyek a nemzetközi jogsérté-

⁷⁾ V. ö. The Bulletin of International News. Royal Institute of International Affairs. London, Vol. XIII. 1936. 438—439. lap.

⁸⁾ Revue Internationale Française du Droit des Gens. Tome II. 1936. 394—395. lap.

sekkel hasonló természetűek. A nemzetközi deliktumok rendszerint új jogalkotásra irányulnak s ezt az új jogot nem a tételes nemzetközi jog előírásai szerint akarják megteremteni. Szerepük ugyanaz, mint az államon belüli jogban a forradalomé vagy az államcsínyé. Szabatosan olyan, mint az államcsínyé, mert az illegitim jogalkotást itt is az hajtja végre, aki a jogalkotásnak a tételes jog szerint is tényezője, csak nem az előírt formák közt s nem a többi erre jogosított tényezővel együttesen foganatosítja azt.

A forradalom és az államcsíny a tételes jog szempontjából mindig jogtalan, de van eset, amikor a megmerevedett jogrendszerrel szemben a fejlődést biztosító jogalkotás egyetlen lehetséges eszköze. A diadalmas forradalom, vagy államcsíny sokszor halt-almas fellendülés útját nyitja meg s lehet-e az értékelésnek egyetlen helyes és lehetséges eszközeként a tételes jogot tekinteni? A nemzetközi jogban a jogalkotás mechanizmus ma egyenesen provokálja a tételes jog rendelkezéseitől eltérő jogalkotást. A nemzetközi jog közismerten statikus jog, amelynek alig van mechanikája. A tételes nemzetközi jog szerint minden jogszabály módosításához az összes érdekelt államok hozzájárulása szükséges s ez a körülmény a nemzetközi jogot rendkívül merevvé, szinte mozdulatlanná teszi. Ott, ahol az államok érdekei élesen szembenállnak egymással, szinte lehetetlen megegyezést létrehozni. S ha megegyezés nem lehetséges, maradjon véglegesen hatályban az a jog, mely egészen más viszonyok közt keletkezett s mely az élet szükségszerű követelményeinek többé már nem felel meg?

Az élet összetöri az útjában álló jogot, ha a jogalkotó végzetes rövidlátással elzárkózik annak megfelelő módosítása elől. Ez a jelenség az államon belüli jogban is előfordul, a nemzetközi jogban pedig, a nemzetközi alkotmány statikája folytán, szinte azt kell mondanom, szükségképeni.

Ezt a jelenséget látjuk Németországnak az egyenjogúságért folytatott küzdelmében is. Ez a jelenség szükségképen kívül esik a tételes nemzetközi jog (keretein s minden olyan kísérellet, mely annak tételes jogi jogszerűségét kívánná biztosítani, eleve kilátástalan. A rebus sic stantibus clausulával az elmélet ezt a lehetetlen feladatot kívánná megoldani. Az egyetlen lehetséges megoldás a nemzetközi jogalkotás mechanizmusának megváltoztatása lenne: a helyes és szükséges nemzetközi jogalkotás lehetővé tétele és megkönnyítése. A Nemzetek Szövetségéről szóló Egyezségokmány 19. cikke tudvalevően éppen ezen a bajon lenne hivatva segíteni, de a Nemzeteik Szövetsége nem használja ki az ebben rejlő lehetőséget s ezzel önmaga biztosít az önhatalommal való intézkedésnek polgárjogot a nemzetközi életben.

Ez a körülmény adja Németország magatartásának magyarázatát. Ennek a magatartásnak az értékelésénél a most elmondottak mellett döntő jelentőségű az is, hogy Németország önhatalommal olyan nemzetközi jogszabályokat helyezett hatályon kívül, melyeket a világháborút befejező versailles-i szerződésben rákényszerítettek. A kényszer hatása és jelentősége a nemzetközi jog egyik legérdekesebb problémája. Érvényes-e vagy nem a kikényszerített nemzetközi szerződés? Ezt a kérdést semmi esetre sem lehet a megfelelő magánjogi szabályok egyszerű átvételével megoldani. A jogtalan kényszer a magánjogban érvénytelenné teszi a jogügyletet, és pedig nem akarathiány folytán, mint azt általában beállítják, hiszen az akarathiány a jogosan alkalmazott kényszer esetiében is fennforog, — a jogügyletben itt sem az illető fél szabad és valódi akarata jut kifejezésre —, hanem azért, mert maga a kényszer eszközöként alkalmazott magatartás jogtalan. A jogügylet érvénytelensége annak a jogszabálynak a szankciója, mely a kényszer eszközöként alkalmazott magatartást tiltja. A magánjogban a jogtalan kényszer azért zárja ki a jogügylet érvényességét, mert a kényszerben megnyilatkozó erő felett ott áll a jogrendben megnyilatkozó államhatalom, mint nagyobb erő, mely szankciókat alkalmazva a maga akaratának képes érvényt szerezni.

A nemzetközi jogban egészen más a helyzet. Itt a jogtalan kényszerrel nem áll szükségképpen szemben egy magasabb hatalom, amely annak hatását érvényteleníteni tudná. Hogy mi lesz a kikényszerített nemzetközi szerződés sorsa, az azon fordul meg, hogy minő a kényszer, amely azt létrehozta. Ha ez a kényszer a legerősebb nemzetközi hatalom, illetőleg ha nincs a nemzetközi életben nagyobb erő, mely vele szembehelyezhető lenne, a kikényszerített nemzetközi jogszabály érvényesülni fog. Ha az ilymódon kikényszerített jog tartalmilag igazságtalan s nélküli a jogban különben bennrejlő etnikai erőt, kizárólag ez a mögötte álló hatalmi túlsúly fogja hatályban tartani. Amiből következik, hogy az ilyen nemzetközi jogszabály csak addig marad érvényben, míg az erőviszonyok meg nem változnak, s a tényleges hatalmi túlsúly mögötte áll.

Pontosan ez volt a helyzet a versailles-i szerződést illetőleg is. A versailles-i szerződést éppen úgy, mint a többi páris-környéki békeszerződést, az entente-államoknak az a hatalmi túlsúlya teremtette meg, amelyre azok a világháborúnak rájuk szerencsés befejezésével szert tettek. A bennük foglalt rendelkezéseket nem ethikai erők, hanem kizárólag ez a hatalmi túlsúly tartotta érvényben. Ez a hatalmi túlsúly pedig összeomlott, egyrésztől Németország erejének megnövekedésével, amelyet a versailles-i szerződés összes erre beállított rendelkezései sem tudtak megakadályozni, másrésztől az által, hogy a volt szövetséges

és társult hatalmak nem álltak többé egységesen és erejük teljességével ezek mellett a rendelkezések mellett. Beállt az erőviszonyok eltolódása, ez a változás a versailles-i szerződés legkivívőbb rendelkezéseit összedöntötte s Németország megnyírálbt egyenjogúsága helyreállt.

Ez az eredmény — mint említettem — nem a nemzeti szocializmus rendszerének közvetlen és szükségszerű folyamánya. A nemzeti szocializmusnak arra csak közvetett hatása volt. Kétségkívül a nemzeti szocializmus keltette új életre a német nemzeti öntudatot s fokozta fel Németország erejét olyan mértékben, hogy egyéb körülmények által is elősegítve, a nemzetközi erőviszonyok megfelelő eltolódása bekövetkezett.

Ez az egész processzus nem a tételes nemzetközi jog szabályai szerint folyt le, de viszont a tételes nemzetközi jogszabályok életének és elmúlásának természetes processzusa. Nem szükségszerű processzus, mert hiszen a versailles-i szerződés szóbanforgó rendelkezéseinek hatályon kívül helyezése közös megegyezéssel, a tételes nemzetközi jog szabályai szerint is bekövetkezett volna.

Hogy ez nem így történt, azért elsősorban azok felelősek, akik a békeszerződéssel kapcsolatban nemcsak az etnikai elvek érvényesítése elől zárkóztak el mereven, hanem nem akartak tudomást venni az erőviszonyoknak az ő szempontjukból kedvezőtlen megváltozásáról sem és nem használták fel a lehetőséget a jogszabályok megfelelő megváltoztatására.

Magyarország szempontjából a német akció sikere a legnagyobb mértékben örvedetes, hiszen a versailles-i szerződés lebontása nem lehet közönyös a trianoni szerződés jövő sorsára sem. Bizonyos azonban, hogy magyar szempontból még kívánatosabb lett volna, hogy Németországnak a versailles-i szerződés ellen folytatott sikeres küzdelmében nagyobb szerepet játszon a jog s hogy a hatályon kívül helyezés ne a tényleges hatalmon nyugvó egyoldalú aktus útján következze be. Ha a versailles-i szerződést közös megegyezéssel, kifejezetten jogelvekre hivatkozva módosították volna, ugyanezt az eljárást nem lehetett volna megtagadni a többi békeszerződéstől sem. Mivel a módosítás a tényleges erő hatásaként következett be, szükségképen csak arra a szerződésre vonatkozik, mely mögött ez a tényleges hatalom ott áll.

Németországnak az egyenjogúságért folytatott küzdelme még nem ért véget. A versailles-i szerződésnek még mindig vannak olyan hatályban lévő rendelkezései, amely éknek megváltoztatása a német külpolitika természetes célkitűzése. Ilyen mindenekelőtt Danzig és a gyarmatok kérdése. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az egyenjogúság fogalma nagyon ruganyos s bár Hitler 1937. január 30-i beszédében be-

jelentette, hogy a meglepetések korszaka véget ért, kérdés, meg fog-e állni Németország az egyenjogúság jelszava alatt folytatott küzdelmében a versailles-i szerződés ezzel ellenkező rendelkezéseinek lebontásánál s nem fog-e azon túlmenő igényeket is támasztani.

II.

Ez a helyzet képe ma. Hogy a jövő miképpen fog alakulni, arra határozott választ senki sem adhat. Csak egyet tehetünk vizsgálat tárgyává, azt, hogy a nemzeti szocializmus politikai elveinek érvényesülése minő következményekkel járna a nemzetközi jog terén. Mennyiben változtatná meg a hatályban lévő nemzetközi jogot, sőt esetleg magának a nemzetközi alkotmány-nak a rendszerét is?

Itt tehát nem egy már tényleg érvényesülő hatással állunk szemben, nem a német birodalmi kormány által hivatalosan bejelentett törekvésekkel, hanem annak a politikai rendszernek nemzetközi jogi konzekvenciáival, melyen a III. Birodalom belső alkotmánya felépül.

Ezek a nemzetközi jogi konzekvenciák egyelőre csak elméleti tételek s a viszonyok alakulásától függ, hogy mennyiben fognak valaha is realizálódni. De a dolog természetében rejlik, hogy az a következetesen végiggondolt politikai rendszer, amelyet egy hatalmas nép magáévá tett s melynek érvényesülésében jövőjének biztosítását látja, minden vonatkozásban való érvényesülésre törekszik.

A nemzetközi jog jövő alakulására döntő jelentőségű következményekkel járhat az a körülmény, hogy a nemzeti szocializmus az individualizmussal élesen szembehehelyezkedve, „a nép természetes életegységéből” indul ki. A legfőbb politikai érték a népi életegység, az állam csak eszköz ennek szolgálatára. Az állam célja a testileg és lelkileg azonos lények közösségének fenntartása és továbbfejlesztése. Az állam a nemzeti szocializmus szerint egy magasabb kultúra létrejövetelének előfeltétele, de nem oka annak. Ezt az okot kizárólag a magasabb kultúrára képes *faj* teremti meg.⁹⁾

A nemzeti szocializmus megegyezik a fasizmussal abban, hogy nem az egyén érdekeire, hanem a közérdekre tekint. Az alap gondolat mindkettőnél az individualizmust elvető kollektivizmus, míg azonban a kollektív lény a nemzeti szocializmusnál a nép, a nemzet, addig a fasizmus sarkpontja az állam, melyet nem a nemzet hoz létre, hanem amely ellenkezőleg megalkotja a nemzetet.¹⁰⁾

⁹⁾ Hitler: Mein Kampf. München, 1933. 431. és 433. lap. — Alfred Rosenberg: Das Wesensgefüge des Nationalsozialismus. München, 1934. 15. 1.

¹⁰⁾ V. ö. Gurke: Volk und Völkerrecht. Tübingen, 1935. 17. lap.

A nemzeti szocializmus szerint a nép a vérközösség által összekapcsolt egyének összessége¹¹⁾ s ez a nép az, mely állammá szervezkedik. Tehát nem az állam határozza meg a maga jogszabályaival, hogy ki tartozik a néphez. Az állampolgárság s a néphez való tartozás nem azonos fogalmak. Ez a gondolat nagyon éles tételes jogi kifejezésre jut az 1935. szeptember 15-i német birodalmi polgárságról szóló törvényben, mely különbséget tesz az állampolgárság (Staatsangehörigkeit) és a birodalmi polgárjog (Reichsbürgerrecht) között s ez utóbbit nem minde-
 nek német állampolgárnak adja meg.¹²⁾

Ezzel az alap gondolattal van összefüggésben, hogy a Harmadik Birodalom tételes közjoga a nem árja származásúakat a német népközösségből kirekeszti s részükre a jogegyenlőség elvével ellentétben álló különös jogi helyzetet statuál.¹³⁾

Amíg befelé a Volkstum fogalma kizár bizonyos egyéneket a népi közösségből, akik különben az állam jogi szervezetéhez tartoznak, kifelé szükségképen a néphez tartozóknak tekint olyan egyéneket, akik az állam kötelékein kívül állnak.

Az előbbieket kirekesztése a német népközösségből nem érinti a nemzetközi jogot. A versailles-i szerződés tudvalevően nem tartalmazza a kisebbségek védelmére vonatkozó azokat a rendelkezéseket, melyek a többi békeszerződésekben foglaltak s amelyek külön kisebbségi szerződések, illetőleg deklarációk alapján Középeurópa keleti részének államait kötik. Németország mindössze Felsősziléziában van a kisebbségek védelmére kötelezve, annak a speciális egyezménynek, az alapján, amelyet Lengyelországgal 1922. május 15-én kötött. Nincs tehát nemzetközi jogszabály, mely eltiltaná Németországnak, hogy faji, nyelvi vagy vallási kisebbséghez tartozókra nézve a jogegyenlőség elvével ellentétben álló különös jogi helyzetet statuáljon.

Az elv kifelé való érvényesülése azonban már tételes nemzetközi jogszabályokba ütközik: új jogszabályok statuálását, illetőleg a hatályban lévők módosítását tenné szükségessé. Ez az a pont, amelyen a nemzeti szocializmus elmélete szükségképen a nemzetközi jog mélyreható módosulását involválja. A nemzeti szocializmus elméletének megfelelő jövő nemzetközi jog a *népek egymás közötti érintkezésének* joga lenne, alanyai a népek len-

¹¹⁾ M. R. Gerstenhauer: Der völkische Gedanke in Vergangenheit und Zukunft. Leipzig, 1933. 112. lap.

¹²⁾ Lásd: Die Nürnberger Grundgesetze. Carl Heymanns Verlag. Berlin. 16—18. lap.

¹³⁾ V. ö. Preuss: La théorie raciale et la doctrine politique du national-socialisme. Revue générale de droit intern, public. 41. année 1934. 661—674. lap.

nének, tényleg a „népek jogává” alakulna át, aminek a német jogi terminológia a „Völkerrecht” kifejezéssel különben is nevezi.¹⁴⁾

Hogy a vérközösség elvén nyugvó népek ez az összetartozása minő nemzetközi jogi formában biztosíttassék, arra a nemzeti szocializmusnak nincs hivatalos programja. Csak teoretikusok elméleti elgondolásaival állunk szemben és ezek az elgondolások meglehetősen tarka képet mutatnak. A legtermészetesebb megoldás az ugyanahhoz a néphez tartozó egyéneknek egy állami szervezetben való egyesülése lenne, ami az állami határoknak az ethnikai határokhoz igazodó revízióját tenné szükségessé. Középeurópa keleti részének nemzetiségi viszonyai mellett azonban tiszta nemzeti államok alapítása keresztülvihetetlen s megoldhatatlan az egész németiséget magába foglaló német állam megteremtése is. A nemzeti szocializmus lényegéből folyó követelmény a Németországgal határos németlakta területeknek, elsősorban Ausztriának a Németbirodalommal való egyesítése. De hogy volna ez az egyesülés keresztülvihető a más nemzetiségek közé beékelte német szigetekkel?

Ezeknek az egységes Németországhoz való csatolására nézve az irodalomban még a lakosság kötelező kicserélésének bízár gondolata is felmerült.¹⁵⁾ E szerint az erdélyi szászok a magyar Dunántúlra volnának telepítendőék, az ilymódon kiszorított magyar lakosság viszont a trianoni Magyarországgal határos, jelenlegi román területen helyeztetnék el s az egy néphez tartozó egyének összefüggő területen alkotnának saját állami szervezetet.

A lakosság kötelező kicserélésének gondolata nem új, sőt az az 1923. január 30-i lausanne-i szerződés értelmében a török és görög lakosság bizonyos rétegeire tényleg meg is valósult. E szerződés értelmében a török területen megtelepült görög-keleti vallású török állampolgárok s a görög területen megtelepült mohamedán vallású görög állampolgárok Konstantinápoly görög és Kelet-Thrácia mohamedán lakosai kivételével kötelezően kicseréltek. Hasonló gondolat nyilvánult meg az 1919. november 27-én kötött bolgár-görög egyezményben is, de azzal az igen lényeges eltéréssel, hogy ennek értelmében itt a lakosság nem kötelezően cseréltetett ki, csak a kölcsönös kivándorlás mozdítatott elő azáltal, hogy a kivándorló ingatlanát egy Vegyes Bizottság közbejöttével az érdekelt állam megvette s az ugyanén

¹⁴⁾ V. ö. Raschhofer: Volk, Nation und Völkerrecht., a dr. Hans Frank szerkesztésében megjelent Nationalsozialistisches Handbuch für Recht und Gesetzgebung München, 1935. c. kiadványában. 99—116 lap.

¹⁵⁾ Dr. S. Lichtenstaedter: Die siebenbürgisohe Frage. Leipzig. (Gustav Engel Verlag) 1934.

nek a Vegyes Bizottságnak közreműködésével a másik államból bevándorlónak adta el tovább.¹⁶⁾

Ez a gondolat azonban csak alacsony kultúrájú népeknél valósítható meg s ezeknél is az egyéni szabadság olyan brutális elkobzása, hogy attól azoknak az államoknak is vissza kell riadniok, melyek berendezésükben az individuális és liberális gondolatot elvetették. Távol áll tőlem, hogy ezt a kicserélési tervet a nemzeti szocializmus pro grammjaként állítsam be. Az egyik szélén áll azoknak a tisztán elméleti elgondolásoknak, amelyek a nemzeti szocializmus alapját képező „népi” elvnek a nemzetközi életben való alkalmazására vonatkoznak. Ezzel a tervvel már szöges ellentétben áll az a felfogás, melynek *Walz*, a kiváló boroszlói nemzetközi jogász adott kifejezést s amely az idegen állam területén élő néptöredékek nemzetközi jogi elismerését a részükre nemzetközi jogilag biztosított kultúrautónómiában látja.¹⁷⁾

Abban ez a két felfogás megegyezik, hogy ha a nép tétetik is a nemzetközi jog alanyává, a nép a maga állami szervezetében alapja a nemzetközi jogi szervezkedésnek,¹⁸⁾ így mind a kettő inkább az államok átszervezését, mint a nemzetközi alkotmány lényeges megváltoztatását jelenti.

Nem hiányzik azonban olyan felfogás sem, mely a „népszemélyiségét” akarja az állam helyébe a nemzetközi szervezkedés alapjává tenni.¹⁹⁾ Ez a felfogás már egészen új nemzetközi jogot jelent. A népszemélyiség mint nemzetközi jogalany „az állandó mozgást, a változó határokat s a történelmi változásokkal szemben való rendkívüli érzékenységet”²⁰⁾ jelenti s így olyan nemzetközi jogot tételez fel, mely a jogalany dinamikus karakterének megfelel.

A népegység megteremtésének nemzetközi jogi problémája tehát egyelőre nyitott kérdés a nemzeti szocializmus számára is. Hogy minő formában s minő eszközökkel fog megvalósulni s hogy egyáltalában megvalósul-e valaha, az a jövő kérdése s a tényleges erőviszonyok alakulásától függ. De azzal tisztában kell lennünk, hogy a német nép nemzetközi jogi egységének követelménye nem tisztán elméleti tétel, hanem gyakorlati politikai Programm: a nemzeti szocializmus lényegéből folyó követelmény, mely Németország nemzetközi egyenjogúságának biztosí-

¹⁶⁾ V. ö. Búza: A Kisebbségek jogi helyzete. Budapest, 1930. 10—11. é? 61—62. lap.

¹⁷⁾ Walz: Nationalsozialismus und Völkerrecht. Völkerbund und Völkerrecht. I. Jahrgang 1934. 473—479., közelebről 475. lap.

¹⁸⁾ V. ö. Walz i. n. i. h.

¹⁹⁾ Árpád Török: Nationalstaatsidee und Völkerrechtsordnung. Schrift für Völkerrecht. XVIII. Band 1934. 249—294. lap.

²⁰⁾ A. Török: i. m. 273. lap.

tása után következő további programja a hitleri Németország külpolitikájának. Távlabbi, de nem a legvégső, mert egy élet-erős nemzet külpolitikájában nincsenek végső célkitűzések, illetőleg ez a végső célkitűzés soha nem konkretizálható s tulajdonképpen mindig ugyanaz: biztosítani mindazt, amit a nemzet jövője és fejlődése érdekében egyáltalában elérni lehet. A nemzetközi jogi szabályozás nem veheti el ezt a célkitűzést, csak azokat az eszközöket korlátozhatja, amelyek e cél elérésére igénybe vehetők.

A külpolitikai céloknek ez a rugalmassága magyarázza meg a Volkstum fogalmának, annak a fogalomnak szándékos rugalmasságát is, melyet a nemzeti szocializmus a jövő nemzetközi jogának alapjául vesz. Mik a német néphez való tartozás kritériumai? Elvileg a vérközösség. Ez a kritérium negatíve könnyen lehetővé teszi olyan egyéneknek a német népközösségből való kizárását, akiket jelenlegi vezetői kívánatosnak nem tartanak. De pozitíve nem írja szabatosan körül, hogy kik a német népközösség tagjai. Éppen a szabatos körülírásnak ez a hiánya adja meg a fogalom rugalmasságát.

Az kétségtelen, hogy a német népközösséghez való tartozás a nemzeti szocializmus felfogása szerint nem az odatartozás érzésének szubjektív momentumán nyugszik. Ez az individuális-liberális felfogás álláspontja, melyet a nemzeti szocializmus a legélesebben elvet. Szerinte a hovatartozás kérdése a közösség akarata alapján s a (közösség érdekeinek megfelelően döntendő el.

Ez az álláspont, amennyiben nemzetközi jogilag is érvényesülni tud, óriási lehetőségeket biztosít Középeurópában a német imperializmus számára.

Nézetem szerint nem lehet a nemzeti szocializmusnak ezt a nemzetközi jogi felfogását tisztán elméleti alapon értékelni. A nemzeti szocializmus nem elvont elmélet, hanem az életben tényleg érvényesülő s a jövőben még fokozottabban érvényesülni akaró politikai erő. Ránk, magyarokra nézve az értékelés egyetlen helyes módja csak az lehet, hogy a magyar érdekek szempontjából vizsgáljuk a nemzeti szocializmus megvalósulásra törekvő elveinek nemzetközi jogi hatását.

A népi közösségnek a nemzetközi szervezkedés alapjává zvtétele szükségképpen kizárja a Szent Korona területi egységének helyreállítását s legfeljebb arra nyújt lehetőséget, hogy az elszakított területen élő magyar véreinkkel egy nemzetközi közösségben egyesüljünk. Az a kérdés, mi a magyar külpolitika végső célkitűzése?

De nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a népközösséghez való tartozás fogalmának erősen rugalmas volta számunkra további veszedelmeket is rejt magában, nemcsak az

utóállamok területén élő magyarok szempontjaiból, akik névelemzéssel s más „objektív” eljárások segítségével erőszakosan leszakíthatók a magyar népközösség testéről, hanem a csonka országban élő magyarok szempontjából is. Hol van a biztosíték arra, hogy idegen származású magyar testvéreinket, akik generációkon keresztül teljesen magyaroká váltak, nem fogja-e valamikor a német imperializmus mint elmagyarosított németeket a maga számára követelni.

Ezt az álláspontomat már részletesen kifejtettem abban az előadásban, amelyet 1935. december 17-én a szegedi Egyetem Barátai Egyesületének jog- és államtudományi szakosztályában tartottam.²¹⁾ Ez az előadás Wolgast würzburgi professzor kezdeményezésére az általa kiadott öffentlich-rechtliche Vorträge und Schriften 19. füzeteként német nyelven is megjelent.²²⁾

Fejtegetéseim nem maradtak visszhang nélkül a német irodalomban. Walz, a már idézett boroszlói professzor a Zeitschrift für Völkerrechtben,²³⁾ Reuss berlini ügyvéd pedig a Juristische Wochenschrift-ben²⁴⁾ fűzött hozzá megjegyzéseket. Walz elismeri, hogy az általam felhozott szempontok figyelemre méltók annak a kérdésnek eldöntésénél, hogy a nemzeti szocializmus alkalmas harci eszköz-e a magyar revíziós politika számára. Hangsúlyozza azonban, hogy német részről a nemzeti szocializmust sohasem kezelték export-áru gyanánt, melyet más népekre rá akartak volna kényszeríteni. Maga a vezér és birodalmi kancellár félre nem ismerhető módon nyilatkozott erre nézve az 1936. évi nürnbergi birodalmi pártnapon, amidőn a nemzeti szocializmust „német patent”-nek nyilvánította.

Ugyanezt emeli ki Reuss is. Szerinte a nemzeti szocializmusnak távolról sem szándéka más államokra és népekre a társulás rájuk alkalmazandó elveit előírni. Tiszteletben tartja minden idegen állam és nép szabad elhatározását s az ő elbírálásukra bízza, hogy a területük által összekapcsolt embereket tisztán a jog, illetőleg a törvény által összekötött formális közösségként akatják-e megszervezni, vagy olyan életközösségként, amelyet a vér, a faj vagy a (kultúra s a történelem közössége fűz egybe.

A dolog azonban nem egészen így áll. Nem arról van itt szó, vájjon Németország rákényszeríti-e a többi államokat, hogy saját állami berendezésüket a nemzeti szocializmus elvein épít-

²¹⁾ Dr. Búza László: A nemzeti szocialista Németország és a nemzetközi jog. Szeged, 1936.

²²⁾ Dr. jur. L. Búza: Das Nationalsozialistische Deutschland und das Völkerrecht. Gräfe und Unzer Verlag, Königsberg Pr.

²³⁾ Zeitschrift für Völkerrecht XX. Band 1936. 375—376. lap.

²⁴⁾ Juristische Wochenschrift. 65. Jahrgang, 2055. lap.

sék fel. A nemzeti szocializmus nem tisztán befelé érvényesülő államszervezési elv, annak nemzetközi jogi jelentősége is van, mert ennek az elvnek Németország által való következetes alkalmazása — akarva, nem akarva — befolyással van más államokra is. Igaz, hogy Németország egyelőre csak állami határain belül szerez érvényt a maga faji elgondolásának az által, hogy a nem-árjákat a népközösségből kizárja. A Volkstum fogalmának azonban nemcsak negatív, hanem szükségképen pozitív oldala is van: nemcsak az oda nem tartozók kizárása a német népközösségből, hanem mindazoknak egyesítése is, akik a vér- és fajközösség folytán a németiséghez tartoznak. Ez a momentum a német nemzeti szocializmust, bármennyire német patent is az, kifelé is érvényesülő erővé teszi, mely szükségképen érinti mindazokat az államokat, amelyeknek területén németek élnek. A német nemzeti szocializmust tehát nem lehet tisztán német intern kérdésnek minősíteni; az következetesen végiggondolva nemzetközi jogi szervezési elmélet, amely új elvet: a fajiság elvét teszi az emberiség szervezkedésének alapjává.

Magyarország szempontjából sem az a kérdés, hogy a nemzeti szocializmust fegyverül válasszuk-e a revízióért folytatott küzdelemben, hanem az, hogy a nemzeti szocializmus elveinek akaratunktól függetlenül való érvényesülése milyen hatással lenne Magyarország jövő sorsának alakulására.

Nagyon érdekesek Walznak a Volkstum-hoz való tartozás kritériumaira vonatkozó megjegyzései is. Szerinte a kérdést a Volkstumhoz tartozás melletti hitvallás dönti el. Hangsúlyozza azonban, hogy ez a hitvallás több az egyszerű nyilatkozatnál, azt az illető egész magatartása határozza meg. Az irodalomban szubjektívnek nevezett momentum mellett szükség van szerinte bizonyos objektív szabályokra is, hogy határt lőhessen vonni a nem kívánatos idegenek betolakodása elé.

Walz itt is nyilvánvalóan csak a kérdés egyik oldalára gondol s figyelmen kívül hagyja, hogy mik lesznek az odatarozás kritériumai azoknál, akik Németország határain kívül élnek, de a nemzeti szocializmus elmélete szerint a német népi egységbe tartoznak bele.

A nemzeti szocializmus elmélete a nemzetközi jog síkjára vetítve a középeurópai német imperializmus elmélete. Igaz, hogy ennek az imperializmusnak lehetősége a nemzeti szocializmustól függetlenül is fennáll s az is igaz, hogy az imperializmus tényleges érvényesülésének határait mindig a tényleges erőviszonyok szabják meg. De tévedés volna az erőviszonyok komponensei gyanánt csak materiális tényezőket tekinteni. Az eszmék és teoriák is erőtényezők, amelyek képesek egyes nemzeteket földresújtani ugyanakkor, amikor másokat magasra emelnek.

A FASIZMUS NEMZETKÖZI JOGA.

Írta és a Magyar Jogászegylet Nemzetközi Jogi Szakosztályában
1937. évi február hó 23. napján előadta:

dr. Faluhelyi Ferenc
pécsi egyetemi nyilv. r. tanár.

Áttekintés:

- I. Az állami és államközi jog kölcsönhatása.
- II. Különbség a fasizmus és a nemzeti szocializmus között a nemzetközi jogra vonatkozással.
- III. A fasizmus államközi joghatásainak irányvonalai.
- IV. A fasizmus és a Nemzetek Szövetsége:
 1. A fasizmus felfogása a Nemzetek Szövetségének felépítése kérdésében. Az egyenlő politikai kultúrszint követelése.
 2. Törekvés a nagyhatalmi túlsúly biztosítására a Nemzetek Szövetségében. (Négyhatalmi egyezmény, az 1933. évi olasz reform-javaslat, a Nagy- és Kistanács gondolata, az államközi egyenjogúság új elgondolása.)
- V. A fasizmus általános nemzetközi joga a Nemzetek Szövetségén kívül:
 1. Küzdelem az egyenjogúságért:
 - a) a leszerelésben (öthatalmi tanácskozások, leszerelési kommuniké, a német fegyverkezés és a flottaparitás kérdése).
 - b) a gyarmatelosztás és
 - c) a háborús jóvátételek és gazdasági korlátozások kérdésében.
 2. A szerződési hűség elve (államközi adósságok, a Saar-kérdés, a magyar-jugoszláv viszály) és ennek az elvnek vallott akadályai (igazság, önfenntartás, nemzeti becsület).
 3. A fasizmus és a revízió. (Küzdelem az igazságért, a revízió és a Nemzetek Szövetsége, a négyhatalmi egyezmény, a római egyezmény, az európai hatalmak 3 csoportja.)
 4. A fasizmus felfogása a háború jogáról. (Nem kell, de lehet.)
- VI. A fasizmus regionális államközi joga:
 1. Törekvés a Dunamedence jogának szabályozására. (Első dunai emlékirat, a római egyezmény új for-

mái, konzultatív jegyzőkönyv, új Monroe-elv, köz- és magánszerződések egybekapcsolása az olasz-osztrák viszonylatban, 1934. és 1935. évi új dunai egyezmény-tervezetek és meghiúsulásuk oka.)

2. A Vatikán-állam rendezése (egyoldalú és garantálatlan semlegesség).

VII. Egybefoglalás.

I. *Meriggi Lea*, milánói egyetemi tanár, 1932. május 3-án a frankfurti egyetemen előadást tartott az olasz közjognak befolyásáról az államközi jogra. Előadásában azt az álláspontot képviselte, hogy a nemzetek alkotmányának különböző alakulása az államközi jog kialakulására is döntő befolyással van. A nemzeti alkotmányok különböző megjelenési formái u. i. az egyes nemzetek változhatatlan szükségletei szerint alakulnak ki. Ezek a szükségletek azonban megint szoros kapcsolatban állanak a más nemzeteknél bekövetkező változásokkal. Ennek következménye azután az, hogy az egyes államok alkotmányának mikénti kiépítése mód felett érdeklí magát az egész államközösséget is.

Ennek a gondolatmenetnek helyességében aligha lehet kétkedni. Ennek következtében tehát kétségtelen, hogy *azok a nagy jogi és alkotmányváltozások, amelyek a háború után fokozatosan bekövetkeztek, az államközi jognak kialakulására és az egész államközi jogrendszernek felépítésére is elhatározó befolyással voltak.* Ez éppen úgy áll a kommunista szovjetékre, mint a fasizmusra és a nemzeti szocializmusra vonatkozóval.

II. Az új nagy alkotmányképződéseknek az államközi joghoz való viszonyulását tudtommal először a *nemzeti szocializmussal* kapcsolatban tették vita tárgyává. *Kraus* Herbert, a nemzetközi jog göttingai tanára a „Juristische Wochenschrift 1933. évfolyamában (44. sz.) azt igyekezett kimutatni, hogy az állam, illetve a nemzeti szocialista ideológiának η ép alkotó magva miképpen viszonyul az államközi jogtudományhoz, illetve az államközi jogihoz. A hitlerizmus lényegét *Kraus* abban látja, hogy az emberi lét legtökéletesebb és legfelsőbb formájának a *nemzetet* tartja. Az államközi jognak feladata ezen felfogás szerint, hogy a nemzeteknek közösségében ennek a legfőbb alakulatnak jogait biztosítsa és ennek igazságot szolgáltatson. Az államközi jog tehát, amelyet eddig is nemzetközi jognak, a népek jogának neveztek, a nemzeti szocialista gondolatmenet következtében *visszatér a maga eredeti felfogásához.* Nem lesz többé a mesterségesen felépített határok közé szorított államok közötti jog, hanem visszaalakul újból azzá, ami volt és aminek lennie kellene, a népek közötti joggá.

A fasizmus az államközi kapcsolatokban ilyen gyökeres újításokat és változásokat nem hoz magával. A fasiszta államfel-

építés lényege az államközi jognak természetével és eddigi felépítésével nem áll ellentétben. Ellenkezően. Ez a felépítés teljesen összeegyeztethető az államközi jognak eddigi alapelveivel és alapfelfogásával.

A fasiszta államalakulatnak belső magva mégis új életerőt ad és új életerős irányokat szab az államközi jogrendszernek.

A fasizmus is, ép úgy, mint a nemzeti szocializmus, a nemzeti erőknek energikus, biztos összefogása. Az államnak új rendje és új belső felépítése. Az államépítmény gyökeres átalakulása és az állami szervezés újjászabályozása jelzi a fasiszta állami tevékenységnek eredményeit. Ez a ténykedés és az új életre ébredt nemzeti erőknek ez a működése azonban megmaradt az eddigi nemzeti államalakulatnak keretében. *A fasiszta tevékenység alapja a fasiszta állam, nem pedig a fasiszta nemzet.* Itt mutatkozik a lényeges különbség a nemzeti szocializmus és a fasizmus között, és ezen különbséghez képest ennek a belső állami átalakulásnak hatása az államközi jogra szükségszerűen ugyancsak másképpen alakul.

Hogy azonban a fasiszta forradalomnak az államközi jog kialakulására és megerősítésére mégis elhatározó befolyással kellett lennie, az kétségtelen. Figyelemmel azokra az ellentétekre, amelyek a belső állami életet és a belső állami termelést eddig uráló és államilag egyáltalán nem irányított kapitalizmus és a magántermelés állami befolyásolásának új iránya között fennállanak, és figyelemmel arra az ellentétre, amely az egyéni teremtő munka és az államilag befolyásolt tervgazdaság között mutatkozik, ennek az új rendnek a kiépítéséhez nemcsak belső állami biztonság, hanem államközi biztonság is múlhatatlanul szükséges volt.

Ezért kell a fasizmusnak, mint új belső állami jogalakulatnak az államközi jogi gondolkodás kialakítására és kifejlesztésére is elhatározó befolyással lennie.

III. *A fasiszta Nagytanács* először 1932. április 8-án tartott ülésében igyekezett megállapítani külpolitikájának irányát. Ezeknek az irányelveknek természetesen lényeges befolyást kellett gyakorolniuk az államközi jogrend kialakítására is. Ezek az irányvonalak a következők:

1. a jóvátételek és szövetségek hadi adósságok problémájának megoldása, lemondás az elsőről és kölcsönös törlése az utóbbiaknak;

2. megszüntetni azokat az akadályokat, amelyek az államközi árucserét megnehezítik, mielőtt még ezek az akadályok az összes államok kereskedelmének teljes tönkretételét vonnák maguk után;

3. szabályozása a kb. 70 millió lelket felölelő dunai és Bal-

kán-államok, — Ausztria. Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Bulgária és Görögország — életviszonyainak;

4. a békeszerződések revíziója a Nemzetek Szövetsége által, minthogy ezek a békeszerződések nyugtalanságra szolgáltatnak okot és ennek következtében új háborúknak csiráit rejtik magukban.

Ez a felsorolás azonban korántsem teljes és nem is vizsgálja meg eléggé a fasiszta állami államközi irányzatát.

Politikai alakulatok különben sem alkalmasak arra, hogy rendszeres programot állítsanak fel, vagy az állami akarást átetsző módon megvilágítsák. Ez csak a kívülálló megfigyelőnek feladata lehet, aki a rendszeres áttekintést induktív módon az idők folyamán tényleg bekövetkezett állami magatartás és az államhatalom törekvéseinek megfigyelése alapján nyerheti meg.

Ha ilyen módon járunk el, úgy a faszizmusnak hatását az államközi jogra *két főirányban* kell megfigyelés tárgyává tennünk:

A) az *általános, egyetemes államközi jog alapelveire* vonatkozással és

B) az *államközi jogrend regionális részeinek* kialakítása tekintetében.

Az első csoportban (*általános államközi jog*) a faszizmus hatása ismét két irányban figyelhető meg.

A világháború befejezése után az egész államközi jogrendszer a *Nemzetek Szövetségének* felállítása következtében látszólag új alakot nyert. Fokozatosan azonban ennek az intézménynek jelentősége elveszett és új irányzat lépett fel: a Nemzetek Szövetségével párhuzamosan vagy azonkívül és azzal szemben az államközi jogviszonyokat újjáalakítani. Ehhez képest a fasiszta jogrendszernek az egyetemes államközi jogra való hatása

a) a *Nemzetek Szövetségének keretén belül* és

b) a *Nemzetek Szövetségének keretén kívül* tehető megfigyelés tárgyává.

V. 1. Nagyon érdekes a faszizmus konstruktív jogi felfogása a *Nemzetek Szövetsége felépítésének* kérdésében. Itt a faszizmus az általában érvényes államközi jog alapvető tételét követi, mely szerint csak *egyenlő politikai kultúrszinten álló államok között alakulhat ki és épülhet fel termékeny és állandó államközi kapcsolat*. Ezért foglalt el a faszizmus tartózkodó álláspontot *Szovjet-Oroszországnak* a Nemzetek Szövetségébe való *felvételének* kérdésénél. Ugyanez az álláspontja világított ki a fasiszta Olaszországnak az *abesszin kérdésben* is. Igaz, hogy 1923-ban Olaszország nem ellenezte ennek az államnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételét, 1935-ben azonban, az abesszin konfliktusnak a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt történt tárgyalása alkalmával a fasiszta Olaszország a legerélyesebben foglalt

állást az ellen, hogy öt ugyanazzal a mértékkel mérjék, mint azt az Abessziniát, amelyben még fennáll a rabszolgaság, amelynek nincs meg a belső egysége és konszolidációja és amely az államközi (megállapodásokat nem tiszteli).

2. A fasizmus konstruktív reálpolitikai felfogása következtében az sem kerülhette el a fasiszta kormány figyelmét, hogy a Nemzetek Szövetsége, amelyet népeik és államok békéjére és jólétére alkottak, jelenlegi szerkezetében és az eddig uralkodott államközi körülményeik között ennek az ideális feladatának nem tudott megfelelni. Politikai szempontból, az államközi jogbiztonság megerősítésének kérdésében, a Nemzetek Szövetsége mai formájában nem felelt meg rendeltetésének.

Ennek a körülménynek felismerése irányítja a fasizmus ténykedését a Nemzetek Szövetségének kifejlesztése és cselekvési lehetőségeinek biztosítása érdekében. A fasizmus a Nemzetek Szövetsége *politikai cselekvési képességének megerősítésére* törekszik, mivel ez a cselekvési képesség a Nemzetek Szövetségének mai formájában, amikor minden fontosabb elhatározáshoz *egyhangúságra* van szükség, vajmi kétes értékű.

Az út, amelyen ezt az állapotot megszüntetni és a Nemzetek Szövetségének politikai cselekvési képességét biztosítani lehet, csakis az, amely a múltban is irányította az államközi jog kialakulását és amely, mint a *nagyhatalmak vezető túlsúlya* a történelem folyamán nyilvánvaló. Hogy már most ez a tényleges túlsúly *jogi tényvé váljék*, ez a fasiszta kormányzatnak célja.

A fasiszta kormányzat legelőször 1933. július havában, a *négyhatalmi egyezmény* megkötése alkalmával juttatta kifejezésre elhatározását, hogy a nagyhatalmaknak a Nemzetek Szövetségének keretén belül jogilag is elhatározó szerepet kíván biztosítani. „Ha Olaszország a nagyhatalmak között állandó és biztos egyetértésre törekszik”, — úgymond Mussolini a négyhatalmi egyezmény megkötése után a Pester Lloyd hasábjain (1933. dec. 28.), — „úgy ezt abból a célból teszi, hogy hatékonyabb módon biztosítsa a kis államok békés fejlődését, amelyek sohasem a nagyhatalmak egyetértésétől, hanem mindenkor inkább az ezek között felmerülhető ellentétektől tartanak.”

Igaz, hogy ezen alapvető tétel szempontjából is a négyhatalmi egyezménynek végleges szövege az olasz részről javasolt eredeti szövegtől lényegesen eltér. Az *eredeti szöveg* szerint a négy nagyhatalomnak egy *európai direktórium* szerepe jutott volna, míg a végleges szöveg szerint a hatalmak csupán arra kötelezik magukat, hogy az őket közvetlenül érdeklő kérdésekben egyértelműleg járnak el. Amellett a négyhatalmi egyezmény konstrukciója is csak egészen lazán függ össze a Nemzetek Szövetségének alkotmányával. A végleges szövegnek az a rendelkezése, melynek értelmében a vezető hatalmak együttműködésének

a Nemzetek Szövetségének keretén belül kell maradnia, nem bír különös jelentőséggel. Épp azért a négyhatalmi egyezmény a Nemzetek Szövetségének politikai hatékonysága tekintetében gyökeres változást nem tudott volna maga után vonni.

A fasiszta törekvéseknek annál tisztább hatása látszik abban az olasz *népszövetségi reform-javaslatban*, amelyet az olasz kormány 1933. novemberében terjesztett elő

Ez a reformjavaslat a Nemzetek Szövetségének Egyességokmányát ki kívánja szakítani a versaillesi szerződés keretei közül és az *Egyezségokmányt önálló államközi egyezménnyé kívánja átalakítani*. Emellett ennek a reformjavaslatnak legfőbb követelménye a népszövetségi *Közgyűlés jelentőségének hátraszorítása*. A Nemzetek Szövetsége *Tanácsának két alakját* kívánja megteremteni, egy *Nagy-* és egy *Kistanács* formájában. A Nagytanács egyesítené magában az ott eddig is képviselt tagokat, míg a Kistanács csak a nagyhatalmakat foglalná magában. Nyílt szembehelyezkedést jelent ez azzal az egyenjogúsági elvvel, amelynek érvényesítésére a Nemzetek Szövetségének keretében eddig jogilag törekedtek, de amely a valóságban amúgy sem tudott érvényesülni. Az olasz javaslat tehát az eddigi tényleges állapotot minden kertelés nélkül és a köznek javára őszintén elismert jogi állapottá kívánja átalakítani.

Kérdés azonban, vajjon az egyenlőtlenségi elv jogi elismerésére törekvő ez az irányzat nem áll-e ellentétben az államközi jogrendszer alap gondolatával, és hogy az egyenlőtlenség jogi elismerésének ez a követelése nem áll-e ellentétben az *egyenlőjogúság* elismerésére való azzal a törekvéssel, amelyet az olasz kormány más irányban ugyancsak kifejezésre juttatott.

Ez az ellentét azonban csak látszólagos. Mindössze csak az *eddigi egyenlőségi elvnek új felfogásáról* van szó. Ez az új felfogás arra törekszik, hogy az *egyenlőjogúság ne jelentse az egyenlőtlenek egyenlő érvényesülését, hanem, hogy az egyenlőjogúság reálpolitikai értelemben az egyenlően alakult és egyenlősúlyú államoknak egyenlőjogúságát fejezze ki*. Ennek az egyenlőjogúságnak elve tehát: *egyenlőket egyenlően, nem egyenlőket pedig nem egyenlő elbánásban kell részesíteni.**)

V. *A Nemzetek Szövetségének keretén kívül* a fasiszta kormányzat 1. ugyancsak az egyenlőik egyenlő jogúsítása és — 2. a szerződési hűség biztosítása érdekében küzdött. A fasizmusnak ez utóbbi törekvése összefügg azután — 3. annak állásfoglalásával a revízió és — 4. a háború jogának kérdésében.

1. *Az egyenlők egyenlő jogúsítása* a fasizmus szerint keresztül viendő: a) a leszerelés, — b) a gyarmatelosztás és — c) a háborús jóvátételek kérdésében.

*) Olaszországnak a Nemzetek Szövetségéből időközben történt ki lépése ezeket az *elveket* nem érinti. — 1938. jan. — A szerző.

a) A *leszerelés* kérdésében a fasiszta Olaszország álláspontja legelőször és legjellemzőbben 1932. december havában, az *öthatalmi tanácskozások* alkalmával jutott kifejezésre.

Ezen tanácskozások alkalmával Olaszország oda törekedett, hogy Nagybritannia, Franciaország és Olaszország a Német Birodalomnak és a többi szerződésileg már lefegyverzett államoknak egyenlő jogúságát minden fenntartás nélkül elismerje.

Ugyanezért az egyenlőjogúsági elvért küzdött a fasizmus abban az olasz részről a leszerelés kérdésében kibocsátott *kommunikében* is, amelyet a Stefáni-ügynökség 1934. jan. 31-én tett közzé. Ez a kommuniké az egyenlőjogúság problémájának békés és kielégítő megoldását az európai feszültség megszüntetésének elengedhetetlen feltételeként jelzi és egy józan és kielégítő leszerelési egyezmény megkötési lehetőségét is ebben keresi. Ez a kommuniké egyben rámutat arra a veszélyre is, amely az egész államközi jogrendszert abban az esetben fenyegeti, ha az egyenjogúság alapelvein felépülő ilyen leszerelési egyezménynek a létrejötte megghiúsulna. Rámutat ez a kommuniké arra, hogy amennyiben ezen az alapon megegyezés nem jön létre, az a veszély is fenyeget, hogy *az egyenjogúság kérdése egyezményen kívül fog tényleg megvalósulni!* Nyíltan és őszintén beismeri, hogy a közvélemény szerint a legfontosabb és leggyakorlatibb kérdés már nem az, hogy *Németország újra felfegyverkezését* megakadályozzák, hanem, hogy megakadályozzák azt, hogy ez az újra felfegyverkezés minden ellenőrzés és szabályozás nélkül következék be.

1934. május 15-én a Pester Lloyd hasábjain megjelent cikkében Mussolini ugyancsak sürgeti a *német követelések teljesítését*. A leszerelés megghiúsulását pedig a Nemzetek Szövetsége bukásának jósolja. 1935. március havában a német felfegyverkezés után, igaz, hogy ez ellen tiltakozott. De sürgette egyben Magyarország, Bulgária és Ausztria fegyverkezési egyenjogúságát is. És ugyanezt sürgette 1935. április havában a stréza háromhatalmi konferencián.

A leszerelés kérdésében elfoglalt álláspontjával teljesen egyező Olaszországnak felfogása a *flotta-kérdésben*, amelyben ismételten kifejezésre juttatta, hogy a Földközi tengeren *Franciaországgal szemben teljes flottaparitást* igényel.

b) Köztudomású, hogy a *gyarmati elosztás* kérdésében is az egyenlő hatalmak egyenlő elbírálására törekedett és a gyarmatoknak az egyenlő hatalmak közötti egyenlő elosztását követelte. A világháború utáni gyarmatelosztás idején Olaszországot a győztes nagyhatalmak az osztozkodásnál kisémmizték. Az *abesszin háború* elsősorban ebben Mi reális magyarázatát.

c) A *jóvátételek* tartották fenn a háború utáni államközi jogban legtovább és legnagyobb mértékben a győzők és a legyő-

zött államok között a világháború által teremtett egyenlőtlenséget és akadályozták meg legjobban a legyőzött államoknak szabad mozgását és gazdasági fellendülését. Nyilvánvaló, hogy az egyenlőtlenségnek ezen a téren való fenntartása az államközi jogrendszerben ugyancsak állandóan növekvő nyugtalanságot és bizonytalanságot okozott. Ez ellen természetesen küzdenie kellett az olyan államnak, amely, mint a fasiszta állam, belső konszolidálódásra és a fejlődési lehetőségeknek megteremtésére törekszik. „16 évvel a háború után” — úgymond Mussolini a Pester Lloyd 1933. december 28-án megjelent reggeli számában, — „végre mégis csak oda kellene jutnunk, hogy a háború következményeit töröljük és az újjáépítés munkájához lássunk.”

A jóvátétel (kérdésében kifejezésre juttatott ezt az álláspontját a fasiszta kormányzat minden olyan alkalommal is kijelentette, ahol és amikor arról volt szó, miképp kellene a háború után létrejött *egyéb gazdasági korlátozásokat* és jogi egyenlőtlenségeket is megszüntetni »és a háború következtében kedvezőtlen körülmények közé került államokat az államközi jogbiztonság megszilárdítása érdekében a gazdasági gyógyuláshoz segíteni. Az értelem és cél nélkül való *védővámokat* is a fasiszta felfogás szerint el kell törölni és a legerélyesebben kell állástfoglalni a teljes gazdasági kizárási politika felé tartó *autarkikus törekvésekkel szemben*.

2. Szigorúan hangoztatta mindenkor a fasiszta kormányzat a *szereződési hűség*, a „*pacta sunt servanda*” elvét.

Ezt az elvet hangoztatta nevezetesen az *államközi adósságok* kérdésében: „Az én kormányom”, — úgymond Mussolini ugyancsak a Pester Lloyd hasábjain 1933. december 28-án megjelent cikkében, — „ismételten tanúbizonyságot tett jóakaratról... Olyan nép, mint az olasz, amely a jogi téren is régi kultúrára tekint vissza, a lojalitás és a tisztesség szellemében felel meg pénzügyi, politikai és jogi kötelezettségeinek is olyan nagy néppel szemben, amilyen az Egyesült Államok.” „Az én országom”, — úgymond tovább Mussolini, — „nem felejtí el, hogy a becsületbeli kötelezettségek szentek és azokat igazságos és észszerű mértékben kell figyelembe venni és teljesítem.”

Ugyanezt az álláspontot foglalta el a fasiszta olasz kormány később a *Saar-kérdésben* is és még azután a *magyar-juhoszláv viszály* idején, amikor nyilvánvalóan és hangsúlyozottan tanúságot tett szerződési és baráti hűségéről Magyarországgal szemben.

A „*pacta sunt servanda*” elvének vannak azonban a fasiszta felfogás szerint el nem hárítható *akadályai* is. Ezek: a) az államközi *igazságosság* és b) a nemzeti *önfenntartás* szükségessége és az állami *becsület*.

Az államközi *igazságosság* nevében hirdeti Mussolini, hogy a jóvátételeket, mint a veszített háború igazságtalan következményeit, 16 évvel a háború után törölni kell. És a nemzeti *önfenntartás* és *önérzet* nevében tagadja meg” Mussolini a szolidaritást az ántánt nagyhatalmakkal az abesszin konfliktus idején és jelenti ki 1935. május 14-én tartott szenátusi beszédében, hogy ebben az ügyben senki sem lehet bíró, csak Olaszország maga.

Ide kapcsolódik a fasizmusnak állásfoglalása a revízió és a háború kérdésében is.

3. A fasizmusnak állásfoglalása a *revízió* kérdésében ugyan csak szorosan összefügg ezen rendszer politikai felépítésével és jellegével. A fasizmus az új életre ébredt és szüntelenül előre törő olasz nép lelkének kifejezője. Az ilyen öntudatos fejlődési ösztön azonban önkéntelenül és elvileg is szükségszerűen szembefordul azokkal a béklyókkal és korlátokkal, amelyeket mozdulatlan és megváltozhatatlan államközi szerződések a fejlődése elé állítanak. Ezen elvi álláspontjánál fogva a fasizmusnak szükségszerűen szembe kellett helyezkednie azon szerződések változhatatlanságával is, amelyek más nemzetek fejlődését (és fennállását akadályozzák).

Az ellentét a pacta sunt servanda fent hangoztatott elve és *a szerződések megváltoztathatósága* mellett való állásfoglalás közt megint csak *látszólagos*. Mindkét elv annak az egy közös alapelvnek, az államközi igazság elvének szolgálatában áll, amelyen az egész államközi jogépületnek nyugodnia kell és amelyben egyedül talál az államközi jog szilárd talapzatára.

Már 1928-ban, az olasz szenátusban tartott egyik beszédében Mussolini a legvilágosabban kifejtette álláspontját a békeszerződésekkel és azok revíziójával szemben: „Már előzetes alkalmakkor is”, — úgymond ekkor Mussolini, — „megmondtam, hogy a békeszerződések nem lehetnek örökéletűek. Legelőször megmondtam ezt mint képviselő a kamarában és megismételtem, mint kormányfő beszédeimben és az interjúk alkalmával . . . Nem doktrínákról van itt szó, hanem egyszerű történeti ténynek felismeréséről.” És aztán így beszél tovább: „Mint-hogy a világ forog, egy szerződés sem volt sohasem örökéletű. Ahogy nemzetek is keletkeznek, fejlődnek, elbuknak és gyakran elpusztulnak. Ha egy szerződésnek örökéletűnek kellene lennie, akkor ez azt jelentené, hogy egy bizonyos időpontban az emberiség mintegy természetfölötti csoda következtében megkövesedett, illetve más szavakkal, elpusztult.” „A revízió eszméje”, — úgymond Mussolini más alkalommal (Pester Lloyd, 1933. április 11 Mgb.), — „jó úton halad és egy jegyzőkönyvnek gyöngye védbástyája aligha lesz elég arra, hogy azt föltartóztassa. A népeknek béke utáni vágya, a vágyódás a békének hosszú ideje után

idézi elő ezt a szellemet, mert a világ érzi, hogy ez a nagy kívánság teljesületlen fog maradni, ha a békét nem kíséri egyben az igazságosság is.”

Mussolini jellemzi a *Nemzetek Szövetségének szerepét* is a revízió kérdésében: „Azok”, — úgymond tovább, — „akik a revízióval szemben elutasító álláspontot foglalnak el, meghamisítják a Nemzetek Szövetségének szellemét. A Nemzetek Szövetsége nem szorítható arra, hogy az 1919-i szerződéseknek védelmezője legyen, hanem szerepe sokkal jelentősebb: *garantálnia kell az igazságosságot a nemzetek között.*” És azután tovább így szól: „Ha a Nemzetek Szövetségének egy bizonyos időn belül nem lesz meg a bátorsága ezt a problémát azzal az elővigyázatossággal, amelyet a kérdés nehézsége megkíván, tárgyalás alá venni, úgy a sorsa meg van pecsételve, még akkor is, ha közben az a hatalmas palota, amelyet a genfi tó partján éppen most állítanak fel, az utolsó köig elkészül.”

A fasiszta politikának ez a revíziós irányzata 1933. júliusában a fasiszta kormány által kezdeményezett *négyhatalmi egyezmény*vel érte el tetőpontját. Ennek az egyezménynek feladata lett volna, hogy a négy vezető európai hatalom összhangja által végre megvalósulásra segítse az Európa fellendüléséhez elengedhetetlen revíziót.

Az a változtatás, amelyet Franciaország az egyezmény végleges szövegezésében keresztül vitt, kimondottan revíziós jellegét ugyan lényegesen elhomályosította. Ez a változtatás abban állt, hogy az *Egyességokmány 19. cikkének* alkalmazását kifejezetten összekötötték a *10. és 16.*, az ú. n. *garancia-*, illetve *szankciós cikkekkel* és minden revíziós eljárást bonyodalmassal népszövetségi eljárással kötöttek egybe. Mégis ez a változtatás sem tudta a négyhatalmi egyezményt egészen megfosztani az eredetileg neki szánt politikai jelentőségtől. Maga Mussolini nagy szenátusi beszédében, amelyben az egyezménynek jelentőségét megvilágította, hallgatással mellőzte a 10. és 16. cikket és egyedül csak a 19. cikket hangsúlyozta ki.

A *római egyezmény* alkalmával, 1934. március havában is állást foglalt a fasiszta kormányzat a különösképpen Magyarországnak érdekében álló revíziós politika mellett. A római egyezménynek politikai jegyzőkönyve ugyan óvatosan kerül a revízióra való minden célzást és, amint a *Le Temps* megjegyzi, dicséret illeti Magyarországot azért az emelkedett politikai szellemért, amelyet azzal tanúsított, hogy beleegyezett ennek a kérdésnek a jegyzőkönyvből való kihagyásába. 1934. március 18-án a római egyezményről tartott beszédében azonban a Duce megint feltűnő módon a békeszerződések revíziója mellett nyilatkozott és különösképpen állást foglalt Magyarországgal szemben, amelynek,

mint kiemelte, a békeszerződések aláírása alkalmával erre ünnepléses ígéretet is tettek.

1934. július 29-én pedig megint a Pester Lloydban megjelent Mussolininak egy cikke, amelyben *Európa hatalmait három csoportra osztja*. Az egyik azok csoportja, akik a békékből hasznot húztak, a másik a legyőzötteké, a harmadik csoportba pedig azokat a hatalmakat sorozta, amelyek, miként Olaszország is, a győzők közé tartozik ugyan, de mégis revizionista.

4. A fasiszmusnak a *háború jogáról* való felfogása a Dúcéknak 1934. augusztus 24-én történt megnyilatkozásából világlik ki: „Európában *senkisem kívánja a háborút. De a háború gondolata a levegőben van és minden pillanatban valósággá válhat*. Ez azt jelenti, hogy Olaszországnak a háborúra fel kell készülnie, és katonai, sőt militarisztikus nemzetté kell válnia. Nemzetpolitikai, gazdasági és szellemi életének katonai szükségességeken kell nyugodnia, mert a *háború a legfőbb népbíró* és a konferenciák és jegyzőkönyvek minden jóakarata mellett is a népek sorsától elválaszthatatlan.” Vagy, ahogy ugyanakkor a *Gazetta del Popolo* írja: „Olaszország békeszerető, de nem pacifista állam!”

VI. Az államközi jogkialakulás *regionális részeit* illetően a fasiszta kormányzat érdeklődése különösen 1. a *dunai államok regionális jogi problémái* és 2. a régen vajúzó és megoldatlan *római kérdés felé fordult*.

1. A *dunai probléma* iránti érdeklődése Mussolininak 1933. szept. 28-án kelt *dunai emlékiratában* talált először átgondolt kifejezésre. Ez az emlékirat leelőször is arra a gazdasági helyzetre utal, mely az *Osztrák-Magyar Monarchia feloszlása után* bekövetkezett, és, amelyet új államok létesülése, illetve egyes már meglévő államoknak rendkívüli megnövekedése alapján támadott meg.

A háború után felmerült összes eddigi terveknek meghíúsultával, amelyek a Dunavölgyének újjárendezésére törekedtek, a fasiszta kormányzat most olyan megoldásra törekedett, amely egyrészt számot vet a háború utáni idők természetszerű nemzeti és szabadságkövetelményeivel, másrészt azonban a Dunai államok széthúzó törekvéseivel szemben mégis képes bizonyos korlátokat felállítani.

A *szabad nemzeti fejlődés* érdekében olyan nemzetközi jogi formákat kellett találni, amelyek a fasiszta felfogásnak megfelelően az érdekelt Dunai államok között összhangot tudnak teremteni *anélkül, hogy azokat egy államfölötti alakulat kereteibe szorítsák*. Meg kellett teremteni a *gazdasági együttműködésnek lehetőségét* azon kényszerkötelékek nélkül, amelyek államközi jogi

szövetségek és egyenlősítési törtékvések nyomán szükségszerűen előállnak. Ezek a lehetőségek: *kétoldalú szerződések* és a kérdéses államok életfenntartásához szükséges termékek *preferenciális elbánása*. Ennek alapján a dunai államok külkereskedelmi mérlegének javulása és kivitelüknek fokozása.

Ezeknek az elveknek szolgálatában kívánt állni az 1934. évi *római egyezmény*. Ez az egyezmény folytatása és befejezése az olasz dunai memorandumnak, amennyiben az utóbbinak elveit pozitív államközi jogga alakította át.

A *római egyezmény nem teremt lényeges jogi kényszerformákat*. Nincs szó benne kötelezettségek átvételéről. A külső forma *konzultatív jegyzőkönyv*, amely a részes három kormányt csak arra kötelezi, hogy minden olyan fontos kérdésben, amely államaikat közösen érdekli, egymással érintkezésbe lépjenek. A konzultatív egyezmény mintegy egybefoglalja a Rómában tárgyaló két-két állam, (Magyarország és Olaszország, Magyarország és Ausztria, és Olaszország és Ausztria között előbb már létrejött egyezményeket. A konzultatív jegyzőkönyv eszköz a három állam politikájának összhangba hozására minden egyes résztvevő függetlenségének teljes elismerése mellett és ennek a függetlenségnek az alapján.

A konzultatív egyezmény nem is létesít zárt együttműködést a szerződő államok között. Az angol kormány hivatalos szócsöve a római egyezményt *klubnak* nevezte, amelynek tagjai fenntartották maguknak a jogot, hogy újabb klubtagoknak felvételét megakadályozzák. Ezzel szemben azonban megállapítható, hogy ennek az egyezménynek jogilag *nincs kizárólagos jellege*. A politikai jegyzőkönyv többek között így szól: „... minden egyes állam önállóságának és jogainak tiszteletben tartása mellett, attól a törekvéstől vezettetve, hogy a békét megóvják és Európa igazi újraépítéséhez hozzájáruljanak, továbbá abban a meggyőződésben, hogy a három kormánynak kérdéses együttműködése más államokkal való szélesebb körű együttműködésnek tárgyi alapfeltételeit is megteremtheti, kötelezik magukat...”

A római egyezménynek ajtaja tehát nyitva áll. Mindenkit szívesen felvesznek, csak az szükséges, hogy — mint az akkori magyar miniszterelnök beszámoló nyilatkozatában mondotta, — ennek a csatlakozásnak tárgyi alapfeltételei adva legyenek. Aho-gyan Mussolini a fasiszmus második ötödéves nagygyűlésén, 1934. márc. 18-án tartott nagy beszédében kifejtette, a római jegyzőkönyvnek feladata csupán csak *a három résztvevő állam államközi politikájának minden jogi kénysertől mentes összhangba hozása*.

A fasiszmus törekvése a nemzetközi szövetségek kényszerétől mentes gazdasági megerősödés előmozdítására feltűnő hason-

latosságot mutat az Egyesült Államoknak régi államközi politikájával, mely a háború előtti Európának szövetségi politikájával ellentétben a *Monroe-Doktrínában* találta meg a maga jellegzetes kifejezését.

A római szerződésekben azonban a fasiszta államnak «gy még tovább menő újszerű törekvése is kifejezésre jut. Ez vonatkozik arra a jegyzőkönyvre, amely *Olaszország és Ausztria között* a kereskedelmi kapcsolatokat tárgyalja és nem csak a szerződő felek közötti kereskedelmi kapcsolatoknak kimélyítésére törekszik, hanem a két állam iparai között is megegyezést hoz létre. Ez az egyezmény úgy rendelkezik, hogy a két kormány között legott meg kell indítani és a lehető legsürgősebben be kell fejezni a tárgyalásokat egy új gazdasági egyezmény létrehozása érdekében. Ennek az egyezménynek feladata mindenek előtt az, hogy kivételes vámtételeket állapítson meg nagyszámú Ausztriából származó gyártmányok javára. Azonfelül, — és ebben van ennek a jegyzőkönyvnek az újszerűsége, — a két szerződő félnek két listát kellett felállítania, amelyeknek egyike felsorolja azokat a gyártmányokat, amelyek részére *a két ország érdekelt termelői között létrejött előzetes megállapodás alapján* az előnyös feltételek engedélyezése lehetővé válik. A másik lista viszont azokat a termékeket sorolja fel, amelyek részére *a termelők közötti megállapodásra tekintet nélkül* a kedvezményezést alkalmazhatónak tartják.

Itt tehát az első helyen említett listával kapcsolatban egy *államközi szerződésnek magánjellegű jogi személyek szerződésével való szoros összekapcsolásáról* van szó. Ez egészen különös *egybekapcsolása* különböző módon alakult jogforrásoknak, illetve jogügyleteknek, *a köz- és magánszerződéseknek, a közjognak és magánjognak*, — mely összekapcsolás, úgy lehet, — a kérdés még nincs tisztázva, — a különböző korporációs alakulatoknak belső megerősítési irányzatával áll szoros összefüggésben.

1934. szeptember havában került aztán nyilvánosságra az *új Dunaegyezmény terve*, amely szerint a szerződő hatalmak (Olaszország, Franciaország, Ausztria, Magyarország és a kis-antant államai) a következő célokat tűzik maguk elé: 1. Ausztria függetlenségének biztosítását, 2. a Dunavölgyének prosperitását és 3. a Dunavölgyében uralkodó bizonytalanságnak megszüntetését. Ezt követte 1935. januárjában az *Olaszország és Franciaország által propagált konzultatív egyezmény terve*, amelynek résztvevői lettek volna a kezdeményezőkön kívül Németország, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia, és amelynek célja lett volna: 1. a középeurópai be nem avatkozás és 2. ugyanitt *a határok tiszteletben tartásának biztosítása*. Végül megemlítendő Olaszországnak és Franciaországnak

1935. július havában megszületett legújabb Dunaegyezmény-terve, amely felöleli: 1. a részes államok állami függetlenségének és területi sérthetlenségének garanciáját, 2. egy konzultatív egyezményt, 3. a résztvevő államok be nem avatkozásának elvéi a többi szerződő állam belső ügyeibe és 4. a támadó hatalom támogatásától való tartózkodás kötelezettségét.

Ez a terv is *elutasította tehát az alliance gondolatát*. A *territoriális garancia* lehetőségének gondolata azonban szükségszerűen a két utolsó terv *meghiúsulásához kellett, hogy vezessen*.

2. Az előbb jelzett törekvésnek egy nyugodt államközi jogrend megteremtésére, amelyet mégis nem feszélyeznek államközi jogi szövetségeknek kötelei, felel meg az a szabályozás is, amellyel a fasiszta állam a több mint fél évszázad óta megoldásra váró *római kérdést* rendezte.

A *lateráni szerződésben* a fasiszta állam megint olyan államközi nyugalmi állapotnak megteremtésére törekedett, amely számol az érdekelt felek jogi aspirációival anélkül, hogy azokat államközi cselekvőségükben döntően befolyásolni törekednék.

Az újonnan elismert Vatikán-államot ebben a szerződésben *egyoldalú semlegességre* kötelezik, *anélkül azonban, hogy ezt a semlegességet olasz részről garantálnák* és ezen új kis *enclav állam* létfeltételeinek az eddig feltétlenül szükségesnek tartott államközi jogi biztosítékokat megadták volna.

VIII. Mindezt *egybefoglalva*, úgy hiszem, nem tévedünk, ha az elmondottak alapján a fasiszta államrendszernek és a fasiszta jogpolitikának a legújabb államközi jog kialakulására való kétségtelen befolyását megállapítjuk és ennek az új államközi jognak egyes részeit egyenesen a *fasizmus államközi jogának* jelezzük.

Ez a jogteremtés a fasiszta államrendszernek belső megerősödés! törekvéséből veszi eredetét és ennek megfelelően természetesen *az államközi jogrend biztosítására törekszik*, mint-hogy egyedül ezen az alapon várható az egyes államalakulatok nyugodt és biztos kifejlődése. Az *államközi igazságosság* hatályosítására való törekvésnek felel meg a fasizmus törekvése az *egyenlők egyenlő elbánására* és az eddig elnyomott államok *igazságos életfeltételeinek megteremtésére*.

A fasiszta állam és a fasiszta nemzet szabad kifejlődési törekvésének felel meg végül a törekvés az eddig divott nemzetközi kapcsolatok béklyóitól való megszabadulásra: a tarthatatlanná vált *szerződések revíziójára* és olyan *konzultatív és kétoldalú szerződések* megteremtésére, amelyek az államközi összhang megteremtése és lehetővé tétele mellett mégsem szorítják a szerződő feleket az előbb divott államközi jogi szövetségeknek béklyóiba.

A bolsevizmus nemzetközi jogszemlélete.

Írta és a Magyar Jogászegylet Nemzetközi Jogi Szakosztályának 1937. évi március hó 9. napján tartott ülésén előadta:

Polzovics Iván dr.
egyetemi tanársegéd.

I.

A nemzeti szocializmus és a fasizmus nemzetközi jogszemléletének vizsgálata után a nemzetközi jog új irányairól szóló előadásorozatnak ebben a befejező előadásában a bolsevizmus nemzetközi jogi felfogásának tárgyalására kerül a sor. A nemzetközi jog új irányai között tehát a bolsevizmus is szerephez jut.

A bolsevizmus és a nemzetközi jog új irányai cím hallatára kétségtelenül bárkiben is elsősorban az a kérdés merülhet fel, vajjon *helyes-e a bolsevizmust az új állam- és nemzetközi jogi irányokkal*, amelyek épen a bolsevizmus leküzdésére irányulnak, *egy vonalban említeni*, vagy épen, hogy célszerű-e a bolsevizmusnak az irányát, mint esetleg figyelembe vehető új irányt egyáltalában fel is említeni. Ebből a szempontból hivatkozási például szolgálhat az összehasonlító államjogi tudományoknak az a feldolgozási módszere, amely az új államjogi irányok gyűjtőfogalmába nem veszi be a bolsevizmust, hanem azok között *csupán* a liberális-demokratikus alkotmányokkal a világszemlélet, valamint különösen az állam és egyén viszonyának a szempontjából élesen szembenálló u. n. *tekintélyi és rendi* berendezkedést felmutató államrendszereket gyűjti egybe.¹⁾

Az államjogi irodalomban a bolsevizmus mellőzése érthető; ez a közjogi irodalom a külföldi alkotmányokat, elsősorban abból a szempontból teszi kutatás tárgyává, hogy azoknak az új intézményeiből és berendezéseiből mit lehet hasznosítani a hazai viszonyokra. Minthogy pedig a bolsevista államrendszer különösen a nemzeti államok közvéleménye előtt az abban meghonosított társadalmi és gazdasági rend, nemkülönben az alkalmazott módszerek, továbbá az eddigi oroszországi, valamint azon kívüli gyakorlat elrettentő hatása miatt túlnyomórészt ellenszenves, indokolt, hogy a tudományos irodalom azzal mint figyelembe vehető és esetleg például szolgálható új államjogi iránnyal általában nem foglalkozik. Miként *Földes Béla* találó meghatározása szerint a szocializmus a társadalmi gazdaságtan pártütő

¹⁾ V. ö. pl. *Egyed István* dr. Új Irány a modern alkotmányokban c. munkájában feldolgozott új alkotmányokkal.

gyermek²), akként a *bolsevista államrendszer az államjogtan pártütő gyermeke*; a pártütő gyermeket pedig lehet kitagadni, lehet megtéríteni, lehet megérteni, sőt lehet neki megbocsátani, csak egyet nem lehet: például venni. Ezért nagyon természetes, hogy a politikai és közjogi irodalom nem serénykedik a bolsevizmus államrendszerének berendezkedéseit bemutatni és hogy az elvértve arra vonatkozó összehasonlító jogi munkák merőben elvont kérdések körében maradnak³), semmiképen sem tárgyalják azonban a bolsevizmus intézményét a fasizmus és a nemzeti szocializmus rendszereivel párhuzamosan új államjogi irányok gyűjtőfogalma alatt.

Vájjon ez a helyzet a nemzetközi jog szempontjából is?

Véleményem szerint erre a kérdésre a válasz határozottan tagadó.

A nemzetközi jog kiképzésében a nemzetközi jogközösség tagjai: a nemzetközi önállóságot élvező államok mint jogalkotók kivétel nélkül résztvesznek és annak folyamatos kialakítására természetszerűleg kihatnak. A nemzetközi jog kialakítására gyakorolt hatásuk a dolog természetéből folyóan azoknak az államoknak jelentős, amelyek a rendelkezésre álló eszközök alapján és a világon elfoglalt helyzetüknél fogva az államközi életben súlyosan jönnek számításba. Ha ezek szerint egy kisebb vagy egy közepes nagyságú állam is befolyással lehet a nemzetközi jog törzsének fejlődésére, kétségtelen, hogy a nagyhatalmaknak ezen a téren irányító szerepük van. Minthogy pedig a bolsevizmus rendszerét képviselő Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége (vagy röviden a: Szovjet) a föld felületének 1/6-át, népességének pedig majdnem 1/10-ét teszi, mint világhatalmaságnak a nemzetközi jog kiképzésére nézve kiemelendő hatása lehet.

Ha ekként a Szovjetnek a nemzetközi jogra ható alakító ereje következtében a bolsevizmus és a nemzetközi jog kapcsolatának a vizsgálata éppen olyan kézenfekvő, mint valamilyen természeti folyamaté, további kérdés, hogy vájjon *okszerű-e azt a nemzetközi jog új irányai között*, éppen nagy világszemléleti és társadalomgazdaságtani ellenfelei: a *fasizmus* és a *nemzeti szocializmus* mellett bemutatni.

Ennek a kérdésnek a válaszát a *három rendszer egyező* és a liberális-demokratikus államrendszerekkel ellenkező alapberendezése adja meg. Mind a három állami és társadalmi rendszernek az a legjellemzőbb ismérve, hogy az egyén öncélúságának teljes figyelmen kívül hagyásával a közösség (mégpedig az állami közösség [a fasizmusban], a faji közösség [a nemzeti

²) *Földes Béla* dr. A socializmus, Bpest, 1910. I. köt. 5. old.

³) *Csekey István* dr. A szovjet államszemlélete, Szeged, 1932.

szocializmusban] és az osztályközösség [a bolsevizmusban) érdekében az *állami főhatalmat* (legalább is a gyakorlatban) az *egyének* széles rétegeinek a *közreműködése nélkül* szervezi meg és gyakorolja, vagyis más szóval és egyszerűbben: *diktatúrát* valósít meg. Ez az alaptervezkedés teszi érthetővé a három rendszer módszereinek a feltűnő megegyezését, úgy mint különösen az egypárt-rendszer érvényesítését, a propaganda minden helyen és eszközzel történő megvalósítását és a gyakorlati kormányzásban az erőszak alkalmazását.⁴⁾ Ez az alaptervezkedés, nemkülönben az alkalmazott módszerek aztán *fegyvertársakként állítják szembe* ezeket a diktatúrák államokat a nemzetközi jogközösség többi tagjaival, amelyeknek államrendszere az egyes, újabb keletű tekintélyi alapelven nyugvó kisebb európai állam kivételével a *liberális-demokrata-parlamentáris elvek* szerint épült fel. Ezeknek az államrendező alapelveknek a XIX. században világszerte történt meghonosodásával a modern értelemben vett nemzetközi jognak ugyanabban az időben való kiépülése bizonyos sajátos kapcsolatot hozott létre, amely abban állott, hogy ebben az időben, de különösen a század végén és a XX. század elején az önjogú nemzetközi élethez az államok egymástól az alkotmányos és politikai berendezkedéseknek is kölcsönösen bizonyos azonosságát követelték meg. A nemzetközi jognak a *demokratikus alkotmányok pillérére támasztása* olyan követelménynek számított, hogy a nemzetközi jogközösségbe felvételét kérő új nemzetközi államszemélyiségeknek az elismeréshez rendszerint azt a feltételt fűzték, hogy állami berendezkedésüket a nyugati demokráciák mintájára szabják meg. Hogy a parlamentáris demokratikus államrendszerekkel a távol keleten is találkozunk, az talán elsősorban nem ezen rendszerek átütő erejének, hanem éppen ezen nemzetközi jogi követelménynek a folyománya. A demokratikus államrendszernek a nemzetközi jog szempontjából való jelentőségét századunk húszas éveit még csak jobban kiemelték, amikor is éppen a demokratikus elvnek egyes államokban történt gyakorlati háttérbeszorítására és a tényleges abszolútizmus térnyerésére kívánták sokan visszavezetni magának a világháborúnak a kitörését is.⁵⁾ Éppen ezért a

⁴⁾ *Parmelee*, Maurice: Bolshevism, fascism and the liberal democratic state. London — New-York. 1935.

⁵⁾ V. ö. *Wilson* 1917. április 2.-i kongresszusi beszédének a szövetségesek háborús céljaira vonatkozó megállapításával, amely szerint a szövetségesek célja: „A béke és igazságosság alapelveinek megvédése a világ életében minden önző és *autokratikus hatalom ellen* és olyan egyezség létrehozása a világ igazán *szabad* és önmagukat kormányzó népei között, amely arra törekszik, hogy ezeket az alapelveket a jövőben tiszteletben isartsák”.

világháború nyomán létrejött Nemzetek Szövetsége nemzetközi viszonylatban a demokratikus elvet juttatja kifejezésre, szemben például egy évszázaddal megelőző ősenek, a Szentszövetségnek autokratikus berendezkedésével szemben.

A nemzetközi vonatkozásokban ezek szerint egészen az új diktatúras államrendszerek felléptéig a *nemzetközi jog szubsztratumának e jog alkotóinak és alanyainak liberális-demokratikus államrendszerét tekintették*, vagyis a nemzetközi jognak alapja és feltétele a demokrácián nyugvó, liberális elveken felépült államok szervezete volt.

Ebbe, a másfél-évszázad jogfejlődése által kiépített komplexen kapcsolatba hoztak *új elemet* a demokratikus elvekkel szakító új államrendszerek. Közülük a legrégebb a *bolsevizmus* rendszere, amely az alkotmányos demokráciát a proletár-osztály uralmával akarja felváltani, azt követi a *fasizmus* jogi berendezése, amely magának az állam egészének az öncélú hirdetésével és közérdeknek mindenek elé helyezésével talán a legközelebb áll a XIX. század államrendező hagyatékaihoz, míg végül a *nemzeti szocializmus* iránya a faj mítoszával és a vezérelv minden vonalon történő meghonosításával a demokratikus-liberális felfogással diametrálisan szembehelyezkedik. Az általános nemzetközi jog eddigi posztulátumaihoz tartozó alkotmányos demokráciával történt szakítások miatt ekként kerülnek ezek a különben egymással is ellentétes, de különösen a bolsevizmusban és a nemzeti szocializmusban egymással halálos ellenségként szembenálló államrendszerek a nemzetközi jogtudomány lencséje alatt *egy gyékényre* és jelentenek együttesen, de egymás között is ellentétes *új irányt* a nemzetközi jog eddigi szemléletével szemben.

Tegyük a megelőző bevezető fejtegetések után a bolsevizmusnak a nemzetközi jogra vonatkozó felfogását vizsgálat tárgyává; kutassuk fel azokat a megnyilvánulásait, amelyek a nemzetközi jog eddigi alakulásával szemben új irányt képviselnek és amelyek a bolsevizmusnak mint az új nemzetközi jogi irányok egyikének útjára rávilágítanak.

Ehhez a vizsgálódásunkhoz a bolsevizmus nemzetközi megnyilvánulásainak két síkját kellene alapul vennünk: az *elméletet* és a *gyakorlatot*. Tekintettel azonban arra, hogy egyrészt a bolsevizmus rendszerében az elméletnek különleges jelentősége van, amely annak célkitűzéseit messzemenően kijelöli, másrészt pedig, hogy a gyakorlat az államszervezésnek ebben a berendezkedésében — az általános tapasztalatok szerint — nem annyira az elméletnek étellel kitöltésére, mint inkább az elmélet esetleg célszerűtlen vagy éppen kártékony következményeinek elfedésére szolgál, végül pedig, hogy a gyakorlat koronként is változó

és gazdag változatokat felmutató alakulásainak a bemutatására ebben a szűkrezabott előadásban tér nem nyílik: e helyütt megelégszünk a *bolsevizmus elméleti nemzetközi jogi felfogásának* a taglalásával és a gyakorlat ismertetését ezúttal mellőzzük.⁶⁾

II.

Az *elmélet* a bolsevizmus rendszerének minden vonatkozásban éltető és fenntartó eleme, amelynek a rendszer politikájára döntő kihatása van.⁷⁾ Folyik ez abból, hogy a bolsevizmus mint szociológiai, társadalomgazdasági és politikai rendszer a megjelenése előtt majd egy évszázad óta kavargó szocialista elméleteknek az élet síkjára rajzolt vetülete, gyakorlati érvényesülése. A szocialista írók, elsősorban *Marx* és *Engels* már a múlt század derekán kifejezték az általuk helyesnek talált társadalmi és gazdasági rend feltételeit és körülményeit és ez az elképzelésük a világháborúban összeroppant hatalmas cári birodalom omladékain valóra vált. Minthogy pedig ezek a tanok nagy gondolkodók életművei, amelyeknek jelentősége a körülöttük támadó, könyvtárakat megtöltő irodalomban szembeszökően jut kifejezésre, igazsága pedig a világ általános rendjével meg nem elégedettek több nemzedékében elemi erővel lobogott és tört a beteljesülés felé, egészen természetes, hogy amikor gyakorlati érvényesítésükre sor kerülhetett, a rendszer bevezetői azon voltak, hogy minden vonatkozásban ezeknek érvényt szerezzenek. Ez nem jelenti természetesen egyben azt is, hogy a gyakorlat követelményei olykor nem tették szükségessé bizonyos tételek fel függesztését, elhomályosítását vagy éppen módosítását, hanem csak azt, hogy ahol ilyen indokok nem merültek fel, ott általában ezekhez az alapul szolgáló elméleti tanokhoz ragaszkodtak.

Ez a helyzet a bolsevizmusnak a *nemzetközi jogrendre* vonatkozó felfogását illetően is; a rendszer magatartását nemzetközi vonatkozásokban is elsősorban a *Marx Engels-féle hagyatéék szabja meg*. Ebben a tekintetben mégis talán a legtágabb tere nyílik a bolsevizmus elgondolásainak és pedig annak következtében, hogy a Marx— Engels-féle elméletekben a nemzetközi viszonyokra nézve igen kevés és inkább csak alkalmilag felhozott tétel található, minthogy ezek nem a nemzetközi életviszonyok átalakítását tűzték maguk elé, hanem az ember gazdasági és társadalmi berendezkedéseit iparkodtak módosítani, amelyekre nézve aztán kötetekre menő rendszeres fejtegetéseket is adnak.

A *marxizmus* nemzetközi jogi szemléletét az *államról*, mint

⁶⁾ Lásd ez utóbbira vonatkozólag részletesen a *Szerző*: A bolsevizmus és a nemzetközi jog. Budapest, 1938. c. tanulmányának III. fejezetét.

⁷⁾ v. ö. *Moór Gyula*: A bolsevizmus elméleti alapjai, Bpest, 1921. 5. old.

az emberi együttélés formájáról vallott felfogása határozza meg. „Az állam — szerinte — a társadalom bizonyos fejlődési fokának a terméke”,⁸⁾ amelyet az a szükség hozott létre, hogy „az osztály-ellentéteket megfűkezze”.⁹⁾ Minthogy pedig eszerint az állam az ellentétes osztályok élet-halál harca közepette keletkezett, ezért rendszeren „a leghatalmasabb, a gazdaságilag uralkodó osztály állama, amely általa politikai uralkodó osztállyá is lévén, az elnyomott osztály leigázására és kizsákmányolására új eszközt nyer benne”.¹⁰⁾

A marxizmus felfogása szerint azonban az állam nem szükségképeni alakulás; voltak társadalmak, amelyek nem ismerték az államot és az eljövendő gazdasági és társadalmi rend feleslegessé teszi az államot. Az állam csak „a gazdasági fejlődés bizonyos fokán, amely szükségképen hozta magával a társadalomnak osztályokra való szakadását”,¹¹⁾ vált szükségyszerűvé, amikor azonban „a munkás osztály fejlődésének során a polgári társadalom régi rendjét olyan egyesüléssel helyettesíti, amely ki fogja zárni az osztályokat és azok ellenségeit, ösztintén szólva nem lesz tovább politikai hatalom, mivel a politikai hatalom egyszerűen a polgári társadalom ellentéteinek a hivatalos formája.”¹²⁾ A társadalomnak ezt az új, osztály nélküli rendjét pedig az egyik változat szerint a *termelésnek* bekövetkezett az a *szaka* hozza magával, amelyben az osztályok már nemcsak, hogy nem szükségesek, de egyenesen károsak és gátolják a termelést. „Épp olyan *szükségszerűen* meg fognak tehát szűnni, mint ahogyan keletkeztek. Velük együtt megszűnik az állam is. A társadalom pedig, amely a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján majd újjá szervezi, az állami gépezetet a múzeum régiségtárába fogja helyezni a rokka és bronzbalta mellé”.¹³⁾ A másik változat viszont nem bízva rá a társadalom ezt az előrelátott evolúcióját a természeti szükségszerűségekre, hanem a sors irányítását az eddig elnyomott osztály: a proletariátus kezébe teszi le, hogy a természet folyamatát siettetve, erőszakos forradalmi úton előbb valósítsa meg a gazdasági törvényszerűségek érvényrejutását. Ezt a revolúciós utat kijelölő felfogás szerint „a proletariátus magához ragadja az állami gépezetet és elsősor-

⁸⁾ v. ö. különösen Engels: A család, a magántulajdon és az állam keletkezése c. művét. Magyar kiadása Rab Pál fordításában, Bpest, 1922. 136. oldal.

⁹⁾ Engels: i. m. 138. old.

¹⁰⁾ U. o.

¹¹⁾ Engels: i. m. 139. old.

¹²⁾ Marx: Das Elend der Philosophie. Stuttgart, 1885. 135—136. old.

¹³⁾ Engels: i. m. 139—140. old.

ban a termelési eszközöket veszi állami tulajdonba. De így cselekedve megszünteti saját magát is mint proletariátust; így cselekedve megszüntet minden osztálykülönbséget és osztályellentétet; és ezekkel együtt az államot is. Az addig fennálló és osztályellentétekben élő társadalom megkövetelte az államot, azaz egy olyan szervezetet, amely egy bizonyos időben éppen kizsákmányoló osztály részére a kizsákmányolt osztályt erőszakosan alávetésben tartja”.¹⁴⁾

A marxizmus tételeiből kicsendülő ezen tanok szerint (amelyek — mint fentebb említettük — korántsem adnak önálló egységes képet, hanem csak odavetett vonások a gazdaságtársadalmi elmélet hatalmas freskóján) tehát az egyetemes társadalom a gazdasági fejlődés során természeti szükségszerűség vagy a proletariátus fellépése által fel fogja oldani az állami szervezeteket és ennek folytán *állam* és következőleg *jog nélküli állapotban* fog élni. Hogy ez az élet a szervezetlen egyetemes emberi társadalomban minő módon és minő erők segítségével fog zavartalanul tefolyni, arra nézve a marxizmus kétségben hagy és csak annyit jelez, hogy bármiféle szervező hatalomra és jogra semmi szükség sem lesz, mert „az egyének általános emelkedésével, a szövetkezeti gazdaság kutjai bővebben fognak folyni” és így a javak elosztását (ami a materialista marxista felfogás szerint az államhatalom és jog egyedüli feladata), nem kell már társadalmi erőkkel rendezni, azok korlátlan mennyiségben fognak mindenkinek rendelkezésre állni.¹⁵⁾ Az egyetemes emberi társadalom ebben a végső kifejtésében tehát jog és hatalom nélküli ideális állapotba kerül, amely a marxizmus fáklyastafétájának a szent orosz birodalomban célhoz ért futója: *Lenin* szerint csak a technika tökéletessége és differenciáltsága által különbözik a majmok vagy az ősemberek primitív hordájától.¹⁶⁾

A marxizmus ebben a lényegileg anarchista felfogásában alapjában *ellentétbe* jut nemcsak az egyes államok alkotmányával, hanem a *nemzetközi jogrenddel* is. A nemzetközi jogrend ugyanis az öncélú és önálló független államok sokaságán alapszik, amelyeknek megszüntével elpusztul maga a nemzetközi jog is. A nemzetközi jogrenddel nemcsak a nemzeti imperialista céllal folytatott világuralmi törekvés, vagyis egy *világállam* megteremtésének a célja ellentétes, hanem a minden nemzeti hatalomrajutás hátsógondolatától mentes, államnélküli egységes emberi társadalom megvalósításának a terve is.

¹⁴⁾ *Engels*: Anti-Düring, 249. old. idézi *Taracouzio*, T. A.: The Soviet Union and international law. New-York, 1935. 4. old.

¹⁵⁾ *Marx*: A góthai program kritikája, idézve *Moór*: I. tá. 11. old.

¹⁶⁾ *Lenin*: Staat und Revolution, Berlin, 1926. 11. old.

Mert míg a világhállam megvalósításának a gondolata azáltal fenyegeti létében a nemzetközi jogot, hogy megvalósulása esetében az addig általa rendezett viszonyokat a megalapított világhállam államjogának hatálya alá helyezi, addig az államhatároktól el nem választott egyetemes osztály nélküli társadalom ábrándja a nemzetközi jog egész mai rendszerét tárgyától megfosztva, feleslegessé kívánja tenni és így megszüntetni.

A marxizmus lényege tehát nemzetközi jogi szempontból a nemzetközi jogrend lebontása.

III.

Lássuk ezekután, hogy a marxizmusnak ezek a nemzetközi jogilag releváns tanai miképp jelentkeznek a *bolsevizmus* elméletében?

Erre nézve általános irányelvként elsősorban emlékeztetnie kell idéznünk azt, amire a megelőzőkben már utaltunk, nevezetesen a bolsevizmus szinte dogmatikus ragaszkodását az alapjául szolgáló marxista társadalom-, gazdaság- és államjogtételekhez. „A bolsevista államban ugyanis elsősorban nem az a kérdés, hogy mit kíván a nép akarata, nem is arról van szó, bár ennek már sokkal nagyobb a súlya, hogy miképp szól a vezér vagy a vezetők határozata, hanem az első kérdés mindig az, hogy mit követel Marx—Engels dogmáinak az abszolút uralma” — állapítja meg mély bölcseséggel a bolsevista jogfilozófia egyik kitűnő ismerője.¹⁷⁾ Ezen lelki beállítottság következtében nem meglepő, hanem egészen természetes, hogy a *bolsevista felfogás* a *marxizmus* tanaiban kifejezésre jutó *állam- és nemzetközi jogellenes irányt* alapjában magáévá teszi. Sőt a bolsevizmus ezeken a nem rendszeres tanokon elméletében túlmegy, a néhány vonással megrajzolt, skiccszerű vázlatot befejezett képpé alakítja ki.

Ezt a kiegészítő elméleti munkát a bolsevizmus rendszerében már annak megalapítója, a programm-theoretikus *Lenin* végzi el. Szerinte az *állam* nem természetszerű népi közület, szervezett nemzet vagy más hasonló meghatározású társadalmi élet egység, hanem „az *osztályellentétek* terméke és kiegyenlíthetlenségük nyilvánulása. Állam ott, akkor és annyiban keletkezik, ahol, amikor és amennyiben az *osztályellentétek* tárgyilag ki nem egyenlíthetők. És megfordítva: az állam fennállása azt bizonyítja, hogy az *osztályellentétek* kiegyenlíthetetlenek”.¹⁸⁾ Ebben a felfogásában *Lenin* határozottabb és következetesebb a marxizmusnál, amennyiben ez utóbbi az államot olykor az *osztályellentétek* áthidalójának és nem kiegyenlíthetlenségük bi-

¹⁷⁾ MOOR i. m. 5. old.

¹⁸⁾ Lenin: Staat und Revolution, Berlin, 1926. 8—9. old.

zonyítékának és fenntartójának tekinti. A bolsevizmus ilyen dialektikai ellentmondásokat azonban gondosan elkerül és szerinte minden állam „az osztályuralom eszköze, az egyik osztálynak eszköze a másik elnyomására, annak a rendnek a terméke, amely ezt az elnyomást megerősíti, törvényé emeli és ezáltal az osztályok egymásra csapását akadályozza”.¹⁹⁾ Amikor azonban ezeket az osztályellentéteket a proletariátus megszünteti azáltal, hogy uralomra jutva a termelési eszközöket államtulajdonba veszi, elenyézik az állam fenntartásának a szüksége is és ez az *Engels-i* meghatározás szerint elhal. „A proletariátus kézbe ragadja az államhatalmat és a termelési eszközöket államtulajdonná alakítja. Ezzel azonban mint proletariátust megszünteti saját magát, *megszünteti* az összes osztálykülönbségeket és az összes osztályellentéteket és ezzel egyben magát az *államot* mint államot... Az államhatalom beavatkozása a társadalmi viszonyokba az egyik területről a másikra feleslegessé válik és lassan magától elszunnyad. A személyek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. Az állam nem kerül lebontásra, hanem elhal”.²⁰⁾

Az eddig közölt meghatározásokból kitűnik, hogy a bolsevizmus a marxizmusnak az állam megszüntésére nézve előadott két változatát elméletébe egymástól elkülönítve külön rendelkezéssel állítja be. *Az állam automatikus fokozatos elsorvadása a bolsevista államok részére* van fenntartva; a *polgári államok* maguktól meg nem szűnnek, hanem a *proletariátus által hatalmi úton bontatnak* le államiságukból és alakíttatnak át bolsevista ál-

¹⁹⁾ *Lenin*: i. m. 9. old.

²⁰⁾ *Lenin*: i. m. 17. old. — Érdemes megjegyezni, hogy a bolsevizmusnak az államok elhalásáról vallott elmélete Szovjetország 1918. május 10-i alkotmányának 9. §-ában gyakorlati megvalósulásra talált, amely szerint: „Az Orosz Szocialista Szovjet Köztársaság ennek az átmeneti időre tervezett alkotmányának alapvető feladata a városi és falusi proletariátus és a nincstelen parasztság diktatúrájának létesítése hatalmas mindenorosz tanácsállam formájában a burzsoázia teljes elnyomására, az emberek ember által való kizsákmányolása leküzdésére és a szocializmus megteremtésére, amely sem osztálybeosztást, *sem államhatalmat nem fog ismerni*”. (Közölve Dr. *Eljaschoff*, Michael: *Die Grundzüge der Sowjetverfassung*. Heidelberg, 1925. 75—76. old.) — Az alkotmánynak 1925. máj. 11.-i módosításánál ez az elméleti értékű rendelkezés elmaradt és elmaradt az 1936. évi új alkotmányból is, ami mindazonáltal nem jelenti egyben azt, mintha a Szovjetnek az államról vallott bolsevista felfogása megváltozott volna. (v. ö. *Schlesinger*, M. L.: *Das bolschewistische Russland*, Breslau, 1926. 23. old., lásd még *Sloan Pat*, *Webb* Sidney, etc.: *Constitution (Basic Law) of the Union of Socialist Soviet Republics*. London, 1936.

lamokká. Az állam elhalásának csak ebben az alakzatban és akkor is — mint ezt még látni fogjuk — csak valamennyi állam bolsevizálása esetében van helye. „A polgári állam nem hal. . . el, hanem azt a proletariátus a forradalomban felfüggeszti. Ezen forradalom után a proletár állam, vagy félállam hal el”.²¹⁾ Minthogy azonban a marxizmus és a bolsevizmus is nem nemzeti, hanem világnézeti keretekben és mértékben számol és szeme előtt mindig az egyetemes társadalmat tekinti, az egyes államokban uralomra jutott proletariátus a *proletár államot addig nem hagyhatja elszunnyadni*, elhalni, míg a többi államokban is a proletár-kormányzás meg nem valósult. *Addig* pedig éppen ellenkezőleg, *hatalmát minden erővel ki kell építenie*, hogy a többi államokban a proletariátus hatalomra jutását kellő sulylyal támogathassa.” A világtörténelem most kétségtelenül ... a proletár forradalom összes erőinek egyesítésére vezet az állami gépezet szétrombolására²²⁾, minthogy „a polgári állam felváltása a proletár állam által erőszakos forradalom nélkül nem lehetséges”.²³⁾

IV.

1. A bolsevizmus elméletének ez a mai világrenddel ellenkező beállítottsága és az a célja, hogy ezt a mai világrendet megdöntse, a *Szovjetunióban* meginduló *nemzetközi jogtudományban* egy egészen különleges, sajátos *nemzetközi jogi elméletet* alakított ki. Ez pedig „*az átmeneti idő nemzetközi jogának* az elmélete.

Ez az elmélet *Korovin*, a moszkvai I. állami egyetem nemzetközi jogi tanárának a nevéhez fűződik, aki azt „*Mezdunarodnoe pravo perechodnogo vremeni*” címmel („Az átmeneti idő nemzetközi joga”) 1924-ben orosz nyelven megjelent munkájában fejtette ki. Ez a 142 oldalra terjedő tanulmány *Herbert Kraus*, a göttingeni egyetem neves professzorának kiadásában megjelenő *Internationalrechtliche Abhandlungen* c. kiadványsorozatban 1929-ben „*Das Völkerrecht der Übergangszeit*” címmel német nyelven is sajtó alá került és így a benne feldolgozott elmélet a külföldi tudományos körökben is közismertté vált.

„Az átmeneti idő nemzetközi jogának” elmélete a bolsevista államszemlélet „*átmeneti államának*” alapul vételével a Szovjet részére az *átmeneti nemzetközi jog* fogalmát honosítja meg. Aból az elgondolásból kiindulva, hogy az államok a bolsevista tan szerint a forradalom eszközének segítségével előbb-utóbb megszűnnek, illetve szovjetállamokká átalakulni kényszerülnek, a

²¹⁾ *Lenin: i. m. 18. old.*

²²⁾ *Lenin: i. m. 32. old.*

²³⁾ *Lenin: i. m. 22. old.*

Szovjetunióknak velük való és a gazdasági körülmények, valamint a politikai helyzet által indokolt érintkezése, csupán *átmenet* abba a korbba, amikor azok vele azonos eszmei alapon állván, a szovjetek nemzetközi vagy szövetséges rendjét fogják alkotni. Bár szerinte a nemzetközi kapcsolatok alapfeltétele az államok eszmei felfogásainak és gazdasági berendezkedésének az azonos-sága²⁴⁾ és ennek következtében „*a szovjetállam fennállásának a ténye, kezdve a lobogójával, himnuszával és címerével, a polgári rendnek a legerősebb tagadása*”,²⁵⁾ a polgári államokkal a tények kényszerítő ereje folytán *érintkezni szorult*. „Amennyiben ezért a szovjetkötársaságok a tények ereje által kényszerülnek egy bizonyos történeti időszakot az imperialista bekerítés körében leélni és Szovjetországnak mellett még más állami alakulatok is léteznek, Szovjetországnak az ezekkel való kapcsolatai az „átmeneti időnek” ezen vagy azon a jogi alapján kell, hogy nyugodjanak”.²⁶⁾ Erre az átmeneti érintkezésre tehát szükség van. Csak éppen ennek az átmeneti korszaknak *nem lehet az irányítója az egyetemes nemzetközi jog*, amely a polgári gondolkodás maradványa és nem alkalmas arra, hogy a Szovjet viszonyát a többi államokkal rendezze. E viszonyok szabályozására egy *partikuláris*, az egyetemes nemzetközi jogtól eltérő átmeneti jogrendszert kell kiképezni, amely a Szovjet és a többi államok között fennálló kétoldalú kölcsönös viszonyban érvényesül addig, amíg *helyét fel nem váltja* a több önálló szovjetállam között keletkező *inter-szovjet jog*, illetve az egységes szovjet szövetséges alakulatban kötelező *szövetséges szovjet jog*.²⁷⁾ Ezen partikuláris átmeneti nemzetközi jog kialakulásának nem lehet semmi akadálya, mert szerinte az egyetemes nemzetközi jog csak az elméletben áll fenn, az csak mítosz és valójában különböző államkörök partikuláris nemzetközi jogrendszerére esik szét. Ha ezek szerint magát az egyetemes nemzetközi jogot is plurális értelemben mint „több különböző jogsík”²⁸⁾ összességét kell felfogni, semmi akadálya sem lehet annak, hogy ebben a jogrendszer-komplexusban most a bolsevista „átmeneti időszak nemzetközi joga” is helyet kapjon.

Az *átmeneti időszak joga* a bolsevizmus és a polgári rend felfogása között *nem ver hidat*, hanem csak gázlókat keres. Azokon a helyeken köt össze, ahol az ellentét nem lényegbe vágó

²⁴⁾ Korovin, E. A.: Das Völkerrecht der Übergangszeit, Berlin—Grunewald, 1929. 9. old.

²⁵⁾ Korovin: i. m. 10. old.

²⁶⁾ I. m. 2. old.

²⁷⁾ I. m. 2—3. old.

²⁸⁾ I. m. 8. old.

vagy nem mély. A szabályozás alapjául szolgáló életviszonyokat illetően mindenekelőtt különbséget tesz *eszmei* és *anyagi* vonatkozások között és míg az előbbiekre nézve a jogi rendezést csak egyes területeken látja megvalósíthatónak, az utóbbiakat általában szabályozása körébe vonja. „*A szellemi egység* (az eszmeszolidaritás) talaján a polgári és szocialista kultusz államai között a közösség megdől és az annak megfelelő jogszabálytömeg tárgytalanná válik.”²⁹⁾ Mindazonáltal ezen a téren is ott, ahol általános emberi érdekek felkarolásáról — mint például a járványok elleni küzdelemről, a művészeti és régészeti értékek védelméről — van szó, bizonyos részleges jogi érintkezést nem lehet kizárni.

Az *anyagi érdekeket* tartalmazó nemzetközi életviszonyok az átmeneti kornak nemzetközi joga szempontjából a *technikai* természetű és a *szociális* tartalmú vonatkozások alcsoportjaira különülnek el. Ezek közül az előbbiek (a posta- és távírda forgalom, a vasút, a hajózás, a pénzegység, a méterrendszer, stb.) — tekintettel arra, hogy a bolsevista rendszer a gazdálkodás racionalizálását és a technika fejlesztését a kizsákmányolás állapotának megszüntetéséhez nélkülözhetetlenek tartja — „nemcsak teljes értékükben maradnak, hanem még egy új elmélyített jelentőséget nyernek, mint a gazdasági tervezetben a szocialista rendszer felépítésének az alap előfeltételei.”³⁰⁾

A *szociális tartalmú* nemzetközi anyagi jogviszonyokra (mint például a kereskedelmi szerződésekre, a vámszövetségekre, az ipari tulajdon nemzetközi védelmére, a nemzetközi magánjogot illető megállapodásokra, stb.) már ugyanez a tágkeblűség nem áll. Ezeknél mindig tekintettel kell lenni a szocialista gazdasági rend követelményeire, nemkülönben az adott eset politikai körülményeire és ezekre figyelemmel kell az illető jogviszony tartalmát a nemzetközi jogi prototípusok hagyományaitól függetlenül meghatározni.³¹⁾

Ezek lényegileg *Korovin-nak* „az átmeneti idő” nemzetközi jogára vonatkozó aseptanai. Ezeket a tanokat a szerző „*Sovremennoe mezdunarodnoe publicnoe pravo*” (A modern nemzetközi jog) című munkájában még tovább fejlesztette oly módon, hogy felfogásait egy teljes nemzetközi jogi tankönyv keretébe illesztette és így azok az egyetemes nemzetközi jog általuk nem érintett tételeivel vegyesen egy szerves rendszer szerkezetében nyertek feldolgozást. Ebben a munkájában az uralkodó osztályok kizárólagos nemzetközi szerepének szem előtt tartásával magát

²⁹⁾ I. m. 12—13. old.

³⁰⁾ I. m. 13—14. old.

³¹⁾ I. m. 13—14. old.

a *nemzetközi jogot* azon jogszabályok összességének nevezi, amely a nemzetközi érintkezésben résztvevő uralkodó osztályok kollektíváinak jogait és kötelességeit határozza meg.³²⁾

Korovin tanai alapfelfogásukban kétségtelenül a bolsevizmus általános nemzetközi jogi szemléletének alapulvételével a nemzetközi jog bolsevista jellegű különleges nemzetközi jogi rendszerét alkotják. Az egyetemes nemzetközi joggal történt ez a fel-tűnő szembehelyezkedés természetesen a polgári társadalmak tudományos köreiből élénk ellenvetésekre adott okot, amelyekben jogos felháborodás lett úrrá a bolsevista célokat ilyen leplezetlenül tudományos mezbe öltöztető irányzat miatt.³³⁾

2. De a bolsevista célkitűzéseknek ilyen nyílt megvallása érdekes módon *ellenhatást váltott* ki magában a bolsevista nemzetközi jogtudományban is, amely a szovjet hivatalos körök nyilvánvaló sugalmazására körülbelül attól az időtől kezdve, amikor a Szovjetunió a katasztrofális és az elkülönültség állapotából a nemzetközi együttműködés síkjára lépett, mind erélyesebben állást foglalt az „átmeneti idő nemzetközi joga” ellen. Ennek az újabb áramlatnak kétségtelenül *egyik főoka* annak a visszás helyzetnek a felismerése, amely szerint a Szovjet egyrészt ki akarja venni részét a népek közösségének szolidáris feladataiból, a nemzetközi béke és biztonság védelmezőjének szegül, ugyanakkor pedig másrészt nemzetközi jogi felfogásában olyan elméletnek ad helyet, amely mindezeknek a nemzetközi politikai törekvéseknek a tiszavirág természetére olvas rá, kimutatván, hogy minden nemzetközi összeműködés csak átmenet lehet addig, amíg az államnélküli egyetemes bolsevista társadalom a Szovjet segítségével ki nem alakul. Ezenfelül azonban szovjet részről különféle aggályokra adtak okot a Korovin-féle tannak különböző, a részletekbe menő tételei, amelyekkel a szovjet-tudomány hasonlóképpen nem kívánta magát azonosítani.

Ezen meg gondolások alapján megkezdődött magában a Szovjetunió nemzetközi jogi tudományos köreiből az offenzíva Korovin tanai ellen. Egyes tudósok részéről meginduló ellenvetésekre az 1931. évben éri Korovin elméletét az első együttes támadás a jog- és államtudósok moszkvai első ülésén, ahol a nemzetközi jogtudományról foglalkozván, határozatban kimondták, hogy „a nemzetközi jogban a legutóbbi időig a nemzetközi jog szocialista konstrukcióinak különleges rendszerét felépíteni kívánó olyan kísérletek uralkodtak, amelyek a *marxista*

³²⁾ v. ö. *Makorov*: Die Völkerrechtswissenschaft in Sowjetrußland. Zeitschrift für ausländisches öff. Recht und Völkerrecht. Bd. VI. No. 3. 1936. 483. old.

³³⁾ v. ö. különösen *Kunz, Mannzen, Bockhoff* munkáival.

frazeológia palástja alatt lényegük szerint a *kispolgári radikalizmus* álláspontját tükrözték vissza³⁴⁾)

Ez az együttes állásfoglalás Korovin tanainak addigi szinte *hivatalos jellegét megdőntötte*, sőt az annak nyomán még csak megerősödő irányzat Korovin elmélete ellen 1935-ben végül is magát *Korovint arra készítette*, hogy tanait a Sovetskoe Gosudarstvo (Szovjetállam) című folyóirat 1935. évi 4. számában közzétett nyílt levélben *ünnepélyesen visszavonja*. Korovin tanainak eme nyilvános és ünnepélyes visszavonása következtében az „átmeneti idő” nemzetközi jogáról szóló bolsevista elmélet *hivatalosan* ma már a múlté.

Minthogy azonban egy olyan államberendezkedés, amely az ember anyagi és szellemi létének minden megnyilvánulásába beleavatkozik és különösen az állami, társadalmi és gazdasági élet kérdéseiben egységes állásfoglalást követel meg, a hivatalos felfogás hiányát huzamosabb ideig nem tűrheti, az *újabb bolsevista nemzetközi jogi elméletnek* hamarosan életre kellett kelnie.

3. Az új bolsevista nemzetközi jogi elmélet alapjait *Pasukanis*, a Kommunista Akadémia Szovjet Jogi Intézetének tanára rakta le ebben az intézetben az 1932—34. években tartott előadásaiban. Előadásai anyagát az intézet által az 1935. év végén kiadott „Ocerki po mezduarodnomu pravu” (A nemzetközi jog alapvonalai) című könyvében tette közzé³⁵⁾, amely könyv a megjelenése előtt az előszóban névleg megemlített 18 szovjet jogtudós hozzájárulását nyerte el és így nemcsak a szerző felfogását képviseli, hanem a szovjetjogászok autorizált testületének nézeteit tükrözi vissza.

Pasukanis tankönyvében kiépített nemzetközi jogi rendszer legsajátosabb jellemvonása, hogy *nem kíván absztrakt-skolasztikus elmélet* lenni, miként Korovin elvetett elmélete, kísérlet valamely elméleti különleges bolsevista jogrendszer megalapozására, hanem a Szovjet politikai helyzetének figyelemmel kísérésével a mindenkorai nemzetközi tényleges helyzetnek óhajt jogi szerkezetet adni.³⁶⁾ *A nemzetközi jog szerinte nem öncélú*, önmagában megálló jogrendszer, hanem csak eszköz az államok közötti különböző politikai és gazdasági kapcsolatok rendezésére. A nemzetközi jog a nemzetközi politika szükségszerű kísérő jelensége, amely azt mindenben követi és attól elkülönítve el nem képzelhető. Minthogy pedig a *fenntartott osztályállam felfogás* szerint az állam politikáját osztályérdekek szabják meg, a

³⁴⁾ Idézi *Makarou*: i. m. 485. old.

³⁵⁾ Ismerteti *Makarou*: i. m. 487—495. old., továbbá a Völkerbund und Völkerrecht c. folyóirat 3. évf. 6/7. száma a 369—370. oldalakon.

³⁶⁾ *Pasukanis*: i. m. 17. old.

nemzetközi jog *az osztályok által folytatott nemzetközi politikának a taktikai eszköze*. A szembenálló kapitalista és kommunista gazdasági rendszerek egymás közötti küzdelmében a nemzetközi jog ennek a politikai küzdelemnek a fegyvere. Az ellentétes államjogi, társadalmi és gazdasági berendezkedéseket felmutató államok kapcsolatai korántsem merülnek ki bizonyos technikai vonatkozásokban, mint azt a Korovin-féle elmélet vélte, hanem az életviszonyok minden ágában megnyilvánulnak, épen úgy, mint a kapitalista államok egymás közötti életjelenségei.³⁷⁾ Ha ekkép a szembenálló gazdasági és szociális rendszerek egymással folytatott érintkezése elvileg nem szorul szűkebb korlátok közé, mint az azonos berendezkedésű államoké, *nem lehet* az ahhoz idomuló nemzetközi jog sem a rendestől eltérő, *speciális jogrendszer*, hanem ellenkezőleg az általános nemzetközi jog megnyilvánulása.

Minthogy a nemzetközi jog nem önmagában megálló tételek normatív rendszeré, hanem a nemzetközi gyakorlat kerete, a *jogi intézményeknek nincs nagy jelentőségük*. *A lényeg a ténybeli helyzeten van*, amelyet nem a jog, hanem az egymással szembenálló osztályok mindenkori erőviszonyai szabnak meg. A jognak a szerepe ezeknek a tényleges alakulásoknak megfelelő szerkezetet adni, a jogtudományé pedig az a képesség, hogy ezeknek a ténybeli helyzeteknek a formáit megfelelően megszerkeszteni képes legyen.³⁸⁾ A bolsevista nemzetközi jogtudomány feladata a nemzetközi jog berendezkedéseinek a feltárásával fegyvert szolgáltatni a nemzetközi politika szakemberei, a diplomaták számára a nemzetközi politikai küzdelmek, különösen a kapitalista világ elleni harc vitelére.³⁹⁾

A Pasukanis-féle tanoknak ez a vázlatos bemutatása arra mutat, hogy azok korántsem alkotnak olyan elvi szempontból kiinduló különleges rendszert, amint az „átmeneti idő” nemzetközi joga. Általában az egyetemes nemzetközi jognak a tantételeit fogadják el, figyelemmel mégis mindenkor a Szovjet sajtószere érdekeire és céljaira. Fő jellemvonásuk *a gyakorlat mindenben való követése és a gyakorlati törekvések jogi alátámasztása*. Ennyiben különösen rugalmasak, nem gátolják az állam külpolitikailag szükségessé vált irányváltozásait, minden irányzat részére a megfelelő jogi konstrukciókat és jogi apparátust mérték szerint fennakadás nélkül szállítani képesek. De épen ebben, a gyakorlati követelmények merő és szolgálai kielégítésében nem érdemlik meg a jogrendszer elnevezést, hanem valójában a kül-

³⁷⁾ Pasukanis: i. m. u. o.

³⁸⁾ I. m. 5—6. old.

³⁹⁾ U. o.

politikai cselekvések mindenkori rendezésének *taktikai praktikumává süllyednek*.

4. De tovább megyünk. A bolsevizmus nemzetközi célkitűzéseinek ismeretében, úgy véljük, nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a két bolsevista nemzetközi jogi elmélet: „az átmeneti idő nemzetközi jogelmélete” és Pasukanis „taktikai” elmélete közül megtagadtatása és hivatalos hatályon kívül helyezése ellenére ma is *Korovin rendszere felel meg inkább a bolsevizmus nemzetközi felfogásának*. A Korovin-féle elmélet lényegének a vázolásakor fentebb módunkban volt kimutatni azt a parallelitást, amely a bolsevizmus nemzetközi célkitűzései és elmélete, valamint az „átmeneti idő” nemzetközi jogának elmélete között fennáll. Mint láttuk, ez a nemzetközi jogi elmélet következetesen, helyenként talán — a szovjetrendszer szempontjából — túl következetesen is nemzetközi jogelméletté váltja át a bolsevizmus állam — és nemzetközi jogi nézeteit. Ez a tudományos következetesség a bolsevista külpolitikának, amely az első évek fanatizmusával szakítva, a nemzetközi együttműködésből mind jobban ki óhajtottá venni a részét, kétségtelenül nem hajtotta a malmára a vizet. Ezért volt szükség az elmélet ünnepélyes megtagadására. Ugyanekkor azonban *nem* történt gondoskodás arról, hogy a már Lenin által kijelölt *nemzetközi bolsevista célok is* megtagadtassanak. Ezek az alapul szolgáló politikai tanok tehát, mint irányjelzők, továbbra is a bolsevista külpolitika útján maradnak, csupán ennek az útiránynak a kartográfiáját: a nemzetközi jogi elméletet vonták ki a forgalomból. Épen ezért merjük a két, egymással compareáló rendszer lényegének ismeretében fenntartani azt a véleményünket, hogy az „átmeneti idő” nemzetközi jogáról Korovin által kiképzett elmélet ünnepélyes megtagadása és hivatalos jellegének elvesztése után is lényegében inkább megfelel a bolsevizmus ideológiájának és, ha egyes következtetései lehetetlenségekre vagy túlzásokra vezettek még a szovjet-rendszer szempontjából is, alapfelfogásában még a ma hivatalosnak tekinthető Pasukanis-féle elmélettel szemben is a bolsevizmus nemzetközi jogi szemléletének *leghűbb* jogi hangszerelésű *kifejezője*. Mindez az eszmei helytállás nem változtat természetesen azon a tényen, hogy a Szovjetunió illetékes körei előtt a Korovin-féle elmélet ma hatályon kívül van és helyét Pasukanis „taktikai” elmélete foglalta el.

Hogy fenti elméleti következtetésünk nemcsak a tudományos vizsgálódás szülötte, hanem rokon a való élettal is, azt igazolni látszik az a legújabbban elterjedt hír⁴⁰⁾, amely szerint Pasukanis professzort az 1937. év tavaszán a Szovjetunióban végrehajtott

⁴⁰⁾ V. ö. Völkerbund und Völkerrecht. 4. évf. 3. füzet, 171. s. köv. old.

u. n. tisztogató eljárás során tanszékétől megfosztották és le-
tartóztatták, egyidejűleg pedig tanai ellen a Pravda két fiatal
jogtudós tollából származó cikkben kelt síkra.⁴¹⁾ Ezek a té-
nyek alig hagynak fenn kétséget a tekintetben, hogy a Szovjet
hivatalos körei a Pasukanis-féle elméletnek szovjet-szempontról
meg nem felelő voltára aránylag igen rövid idő alatt ráeszmél-
tek és ezért azzal még gyökeresebben kívánnak felszámolni,
mint a számukra terhessé vált Korovin-féle tanokkal. Ezért, ami-
kor most Pasukanis tantételeit bizonyára rövidesen felgöngyö-
lítik, kétségtelenül újabb, most már harmadik hivatalos elmélet
kiépítését vehetik célba. Ha ez a még csak kialakítandó legújabb
nemzetközi jogi elmélet az eddigiekhez hasonlóan a nemzetközi
jogot különleges szovjet-szemszögből kívánja majd megvilágítani,
akkor — hogy a valóságnak megfeleljen — véleményünk sze-
rint csak a Korovin-féle tanok csapásait követheti, mert a bolse-
vista nemzetközi célkitűzéseknek — mint fentebb láttuk — ez
az igazi és egyedüli nemzetközi jogi kifejezője.

V.

A bolsevizmus nemzetközi célkitűzéseiről, valamint e terveket
nemzetközi jogelméletté átváltó különböző nemzetközi jogi tanok-
ról az eddigiekben — habár csak vázlatosan — előadott fejte-
getések — úgy véljük — kellő alapot adnak a *bolsevizmus
nemzetközi jogszemléletének* következő *összefoglaló jellem-
zésére*.

A bolsevizmus a marxizmusnak az államról vallott felfogá-
sához híven *olyan világberendezkedésre* törekszik, amelyben az
államok megszűnnek és az egyetemes emberi társadalom *a pro-
letár egységben* olvad egybe. Ezen elgondolás megvalósítása vé-
gett a bolsevizmus elmélete kitűzi *a világ forradalmasításának* a
célját. Ez a forradalmasítás azonban a végső proletár egység
tökéletes biztosítása érdekében *a fokozatos keresztülvitel* során
nem járhat közvetlenül *az állami szervezetek megsemmisítésé-
vel*, hanem azoknak elsősorban a proletár tömegek uralma alá
juttatásával. A proletariátusnak a forradalmak útján birtokba
vett államokban *az államhatalmat* épen ellenkezőleg *kíméletlenül,
diktatúrás* módon kell kifejtenie, hogy eleve lehetetlenné tegye a
status quo visszaállítását, minden téren keresztül vigye az illető
államban a bolsevizmus rendszerét és azt mindaddig erőszakos
eszközökkel vezesse, amíg a bolsevizmus a világ államainak
egyetemében úrrá nem lesz. *Az államelhalási elméletnek* csak a
fejlődés ezen a fokán nyílik út és az államhatárok lebontásával

⁴¹⁾ 1937. április 27-i szám.

(illetve az esetleg már megelőzőleg bizonyos állami vagy államközi egységbe tömörült bolsevista államhatalom elszunyadásával) *ekkor kerülhet megvalósításra a proletár világegység* utópiája.⁴²⁾

Nem fér kétség ahhoz, hogy a bolsevizmusnak ez a világforradalmasító, illetve proletár egységesítő elmélete a nemzetközi joggal kiegyenlíthetetlen elvi ellentétben áll. Erre az ellentétre változatlanul megállnak *a marxizmus nemzetközi elméletére megállapított kritikai megjegyzések* azzal a *súlyosbító kiegészítéssel* mégis, ami a bolsevizmus világforradalmasító elvi feladatköréből folyik. Mert míg a marxizmus a nemzetközi joggal lényegileg csak elméleti végcéljában kerül összeütközésbe és azok a gazdasági folyamatok, vagy elkülönített emberi eljárások, amelyek az államhatalmak lebontására, illetve átszervezésére irányulnak, magában a kivitelben nem nevezhetők egyben nemzetközi jogelleneseknek is, addig a bolsevizmus a *nemzetközi forradalom* feladatával ezen feladat *megvalósításában* is nemzetközi jogellenesnek minősül. A *bolsevizmus* tehát *mind végcéljában*, mind pedig ezen végcélnak nemzetközi forradalmi eszközökkel történő gyakorlati *megvalósításában* a nemzetközi jogrenddel kiegyenlíthetetlen ellentétbe kerül, a nemzetközi jogot alapjaiban támadja meg.

A bolsevizmusnak eme elvi nemzetközi jogellenes beállítottságát ugyan a Szovjetunióknak különösen újabb keletű nemzetközi gyakorlata nem látszik igazolni, sőt mintha arra mutatna, hogy a bolsevizmus az újabb időkben ezt a nemzetközi jogellenes elvi szemléletét megtagadná. Minderre az újabb gyakorlati alakulásra ebben az előadásban nem térhetvén ki, csak megjegyezzük, amit más helyütt igazolunk⁴³⁾, hogy a bolsevizmusnak ez az újabb és elvi nemzetközi jogszemléletének ellentmondani látszó gyakorlata a valóságban nem változtatja meg a Szovjet nemzetközi jogi alapfelfogását, hanem azt a politikai ésszerűség és szükségesség követelményeire figyelemmel a jelen körülmények között, de minden bizonnyal csak átmenetileg és a felszínen más tartalommal burkolja be. A bolsevizmusnak ez az újabb gyakorlati arculata azonban kétségtelenül csak álarc, amely mögül a bolsevizmus igazi nemzetközi jogi és politikai képe már ma is ki-kivillan, hogy majdan a körülmények változásával az álarcot félredobva, eredeti elvi orcáját az *egész* világnak bemutassa.

⁴²⁾ V. ö. Dr. Bockhoff, E., H.: Völker-Recht gegen Bolschewismus, Berlin—Leipzig, 1937. 25. old. Taracouzio: i. m. 343. old.

⁴³⁾ L. Szerző: A bolsevizmus és a nemzetközi jog. Budapest, 1938. c. művét.

Mindezek következtében kétségtelen, hogy a bolsevizmus nemzetközi jogi felfogása a *nemzetközi jog új irányai között* egészen *elkülönült helyet* foglal el; nemcsak sajátos újabb tartalmat kíván adni egyes nemzetközi jogi berendezéseknek és intézményeknek, mint a fasizmus és a nemzeti szocializmus rendszere, hanem alapfelfogásában szembehelyezkedik a nemzetközi lét és a nemzetközi jog alapjával: az önálló és öncélú államok fennállásával, amikor az egyetemes emberi társadalmat nem államok szerint elkülönült népi egységekben, hanem a világot felölelő proletár egységben kívánja megszervezni. A bolsevizmus nemzetközi jogi iránya tehát olyan *retrográd út*, amely a világ szervezetét a nemzetközi jog kialakulását megelőző jogbizonytalanság, vagy egy világimpérium állapotában határozná meg.